

ЕТНА И ЕОЛИЙСКИТЕ ВУЛКАНИ В АНТИЧНИТЕ И СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ТЕКСТОВЕ – РАЗРИВ ИЛИ ПРИЕМСТВЕНОСТ В ПРЕДСТАВИТЕ?

Десислава Владимирова

В края на XVIII и началото на XIX век, с обособяването на геологията като самостоятелна наука, се зараждат две научни теории – нептунизъм и плутонизъм¹. Всяка от тях защитава своя теза за оформянето на земния релеф. Според нептунистите – ключова роля за геоложките процеси има водата, според плутонистите водещо е мястото на вътрешните (ендогенни) процеси, протичащи под земната кора. Не е случайност, че имената на двете теории са вдъхновени от античната традиция². Геоложките открития вървят паралелно с преосмисляне на библейското датиране на Сътворението. За европейските учени широките хоризонти и богатата образност на античната митология се оказват подходяща основа за преосмисляне и надграждане. Натрупаните нови знания за света и критичният подход оттласкват природните науки от религиозните представи. Поради схващането, че са плътно повлияни от Светите писания, средновековните текстове са загърбени като възможност за получаване на познания в услуга на природните науки.

---

¹ Сред основните представители на направленията са Абрахам Вернер (нептунизъм) и Кристиан Леополд фон Бух (плутонизъм). Проследяване на хронологичното развитие на теориите в: **Von Zittel, K. A.** History of Geology and Palaeontology to the End of the Nineteenth Century. London: Walter Scott and Charles Scribner's Sons, 1901, pp. 44-141

² В римската митология Нептун е бог на моретата и потоците, а Плутон – бог на подземния свят и мъртвите.

В района на Централното Средиземноморие от Античността до днешни дни се проследява дейността на вулканите Етна (на остров Сицилия), Везувий (в близост до Неаполитанския залив в Италия), Вулкано и Стромболи (два от Еолийските острови)³. Интересът към средиземноморските вулкани е засвидетелстван в многовековната писмената традиция и това дава възможност да се установят промените, които са настъпили във възприятията и познанията за тях.

Вулканът Етна е добре известен не само на жителите на остров Сицилия, но и на мореплавателите още от древни времена. Със своите 3323 метра надморска височина, вулканът е сред най-забележителните природни обекти в Средиземноморието⁴. Намира се в източната част на остров Сицилия на около 30 км. от град Катания. Етна е стратовулкан – образуван от натрупване на слоеве лава, тефра и пепел. Същия строеж имат и намиращите се в близост до Сицилия Еолийски вулкани.

Настоящата студия разглежда представите на античните и средновековните автори за характеристиките на вулканичната дейност в Централното Средиземноморие. Обект на изследване са текстовете, посветени на Етна, Вулкано и Стромболи⁵. Основната цел е да се сравнят античните със средновековните християнски и ислямски писания за вулканите и да се установят евентуални връзки и следи от повлиявания⁶. Съпоставката дава ценни познания за преобладаващите подходи и за настъпилите промени в разбиранията.

В първата част от изследването са представени и анализирани сведенията за вулканичната дейност през Античността. Застъпени са географски описания, преки впечатления, опити за научни обяснения, а също и литературни интерпретации.

³ Наричани са още Липарски острови. Имат вулканичен произход. Намират се от северната страна на остров Сицилия. Еолийските острови са осем: Стромболи, Вулкано, Липари, Панареа, Салина, Аликуди, Филикуди и Басилуцо. Античните автори ги отбелязват като седем на брой. Вероятно причината е, че Басилуцо е с площ около 1 кв. км., стръмен, скалист и необитаем.

⁴ Етна е най-високия вулкан в Средиземноморието, за сравнение Везувий е 1281 м., Стромболи - 926 м., Вулкано – 501 м.

⁵ Вулканът Везувий не е включен в изследването, защото от една страна се намира в континенталната част и е по-отдалечен от останалите, от друга – античните и средновековните текстове групират Етна с Еолийските вулкани и рядко правят препратка към Везувий.

⁶ Не ми е известно да има средновековни юдейски описания на вулканите в Централното Средиземноморие. В средата на X век на остров Липари, в непосредствена близост до остров Вулкано, пристига юдеинът Мар Самуел. Той изпълнява поръчение на Хасдай ибн Шапрут - изтъкнат учен, съветник в двора на кордобския халиф 'Абд ал-Рахман III. Задачата на Мар Самуел на остров Липари е да препише „Йосиппон” – хроника за историята на еврейския народ от построяването на Вавилонската кула до превземането на Йерусалим и разрушаването на Втория храм от римляните през 70 г. сл. Хр. Този факт говори за възможността на Липари да е имало евреи. Норман Голб изказва предположението, че Мар Самуел отива там, за да направи препис от оригинала на хрониката: **Golb, Norman**. A Judaeo-Arabic Court Document of Syracuse, A.D. 1020. In: *Journal of Near East Studies*, 1973, 32 (1/2), pp. 115–116 (note 47)

Във втора част накратко са очертани образите, които монотеистичните Писания формират за земните недра и връзката между огъня и Ада. Тя има ключова роля, тъй като задава изходните светогледни позиции на авторите-монотеисти от Средните векове.

В трета част са обобщени и анализирани средновековните текстове за Етна, Вулкано и Стромболи. Тя е обособена в две подчасти, в които поотделно са разгледани християнските и ислямските описания.

В заключителната част са синтезирани изводите от съпоставката между античните и средновековните представи за вулканите, както и тези от сравнението между християнските и ислямските описания по темата. Именно в нея се очертава и отговорът на зададения във заглавието въпрос.

Погледът към съществуващите изследвания, показва, че темата е предизвикателство. Вулканичната дейност на Етна, Вулкано и Стромболи е обект на три основни вида изследвания: геоложки (които се основават на сондажи, проучвания на магмените пластове, химическия им състав и др.), историографски (при които се проследяват определени групи историческите сведения, с цел да се установи вулканичната дейност през вековете) и интердисциплинарни (при които се кръстосват различни по вид данни с практическа приложимост)⁷.

Настоящото изследване може да се определи като интердисциплинарно. Необходими бяха значителни усилия по издирването и превода на отличаващи се по между си групи исторически извори. Благодаря на проф. Павел Павлович за безценната помощ при преводите от арабски език, а също и за и редакторските бележки по окончателния текст на студията.

Представите и познанията за вулканите през Античността и Средновековието до този момент не са разглеждани в българската историография. Сравнението между античните и средновековните писания за Етна, Вулкано и Стромболи от една страна, и между християнските и ислямските – от друга, има приносно значение за медиевистиката и отвъд границите на страната ни. Повдигането на въпроса за пътищата на повлияване и следите от приемственост в средновековните текстове създава поле за научна дискусия. Положената основа би могла да се развие и усъвършенства в бъдещи изследвания.

---

⁷ Вж. напр.: **Branca, Stefano**. Types of eruptions of Etna volcano AD 1670–2003: implications for short-term eruptive behaviour. In: *Bulletin of Volcanology* (2005) 67 pp. 732–742

Най-близко по замисъл до настоящата студия е изследването на Уолтър Хайд върху историята на вулканичната дейност на Етна⁸. То е концентрирано върху античните извори и има за цел да проследи хронологически сведенията за изригванията на вулкана и отбелязаните в изворите техни характеристики.

Земетресенията в Сицилия през Средновековието са изследвани от Джузепе Анджелио⁹. В хода на анализите си той обръща внимание и на и вулканичните изригвания на Етна. Анджелио успява да изброи около 170 земетресения и вулканични събития през Средновековието. Той отбелязва, че в предишни каталози на земетресенията и вулканичната дейност в Италия са допускани множество грешки, породени от липсата на критичен подход. Опитвайки се да обобщи сведенията, Джузепе Анджелио достига до заключението, че голяма част от тях датират от по-късен период, разминават се или са неточни и дори фалшифицирани. Изследователят отделя внимание и на отношението на средновековния човек към земетресенията, изригването на вулканите, появата на комети и затъмненията. Въз основа на цитираните източници Анджелио заключава, че необичайните природни явления се тълкуват, освен като наказание, и като предзнаменование за раждане или смърт на значима историческа личност.

Темата за отношението към вулканичната дейност през Средновековието е разгледана от Жак льо Гоф в изследването му върху представите за Чистилището¹⁰. Раждането на Чистилището е феномен, който, според льо Гоф, можем да отнесем към началото на XIII век¹¹. Историкът обръща внимание, че между вулканите и Чистилището се прави връзка, тъй като планините, които изхвърлят огън от кратерите си, съчетават ключови физически и символични черти на Чистилището.

Определен научен интерес предизвикват легендите за крал Артур, свързани с Етна. Вплитането на вулкана в Артурианската литература по всяка вероятност се случва след норманската експанзия към Англия, Южна Италия и Сицилия и датира от края на XI и началото на XII век. Темата попада в полезрението на учените още в края на XIX век. Във втория том на изследването си „*Митове, легенди и суеверия от Средновековието*“ Артуро Граф отделя специално място на „*Артур в Етна*“¹². Той прави преглед на средновековните литературни традиции в Англия, Франция и Италия

⁸ **Hyde, Walter.** The Volcanic History of Etna. In: *Geographical Review*, Vol. 1, No. 6 (Jun., 1916), pp. 401-418

⁹ **Angelo, Giuseppe.** Terremoti ed eruzioni vulcaniche nella Sicilia medievale. In: *Quaderni medievali* N. 34 (1992), p. 73-111

¹⁰ **Le Goff, Jacques.** The Birth of Purgatory. Scholar Press, 1990

¹¹ *Ibid.*, p. 200

¹² **Graf, Arturo.** Artù nell' Etna. In: *Miti e leggende e superstizioni del Medio Evo*. vol. 2, Turin, 1893, pp. 303-335

по отношение на мотива за очакването на Артур (*Arturum expectare*). В труда на Граф са събрани средновековните текстове, в които Артур и сестра му Моргана са свързвани с остров Сицилия. Темата е доразвита по-късно от Антонио Пиолети в „*Артур, Авалон, Етна*“¹³.

Робърт Лернер изследва подробно есхатологичните тълкувания, че в Етна живее Антихриста. Връзката е направена от последователите на средновековния теолог Йоаким да Фиоре, които демонизират император Фридрих II (упр. 1220-1250 г.) и му отделят ключова роля в предстоящия Апокалипсис¹⁴.

Ислямските средновековни познания за Етна са изследвани от Адалджиза Де Симоне¹⁵. Тя проследява образа, който арабските средновековни автори създават за вулкана. Де Симоне е избрала методика, при която разпределя изворите по теми и разглежда съответно: наименование, местоположение, размери, общо описание, флора и фауна, вулканична дейност. Кратък очерк на техните познания прави също и Леонардо Олшки¹⁶. Работата с арабските извори е улеснена благодарение на събраните от Микеле Амари ислямски текстове в „*Biblioteca arabo-sicula*“¹⁷. Разказите на арабските средновековни пътешественици и географи за Сицилия са преиздавани многократно¹⁸.

Християнските средновековни текстове, в които се говори за Средиземноморските вулкани, не са така систематизирани, което създава определени трудности. Вулканите са отбелязвани в разнообразен контекст в литературните традиции на различни европейски държави и е възможно тук да не са обхванати всички средновековни християнски извори по темата.

I. Етна и Еолийските вулкани през Античността

Представите за вулканите в античната писмена традиция могат условно да се обособят в две групи – литературни (представящи митове и предания, изразени в произведенията на античните поети и писатели) и научни (свързани с наблюдения и

¹³ **Pioletti, Antonio.** Artù, Avallon, l'Etna, In: *Quaderni medievali*, 28 (1989), pp. 6-35

¹⁴ **Lerner, Robert E.,** Frederick II Alive, Aloft, and Allayed in Franciscan Joachite Eschatology. In: *The Use and Abuse of Eschatology in the Middle Ages* (ed. **W. Verbeke**), Louvain, 1988, pp. 359-384

¹⁵ **De Simone, Adalgisa.** L'Etna nei geografi e viaggiatori arabi del medioevo. In: *Studi arabo islamici* (**De Simone, Mascari, Pellitteri, Sarnelli eds.**). Quaderni del Corso "Al-Imàm al-Màzari". Liceo Ginnasio "Gian Giacomo Adria", Mazara del Vallo, 1982, pp. 9-33

¹⁶ **Olschki, L.** L'Etna nelle tradizioni orientali del Medio Evo. In: *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei: Rendiconti*, Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche 14 (1959) pp. 356-369

¹⁷ *Biblioteca arabo-sicula* (BAS), Vols 1-3 (**Amari, Michele. ed.**) Leipzig, 1857-87

¹⁸ **Amari, Michele.** Viaggiatori arabi nella Sicilia medievale. Palermo, Edi.bi.si, 2001; **Ibn Gubayr.** Viaggio in Sicilia. Messina. Edi.bi.si, 2007; (**Ruta, Carlo ed.**) La Sicilia nelle geografie arabe del medioevo. Messina. Edi.bi.si, 2007

разсъждения върху природните обекти, преразказване на чужди наблюдения и логически заключения).

В римската митология „Вулкан“ е името на бога на огъня¹⁹. Почитан е като повелител на небесния огън – мълниите и слънцето. Представите постепенно еволюират и бог Вулкан е свързван със земния огън и метала и е определян като покровител на ковачите и леярите. Негова съпруга е богинята Венера, а техен дом са Еолийските острови край Сицилия и по-точно остров Вулкано. Античните автори посочват, че името на този Еолийски остров е „Хиера“ – „Свещен“ (Аристотел, IV в. пр. Хр.) или „Хиера на Хефест“ – „Свещеният остров на Хефест“ (Диодор Сицилийски, I в. и Страбон, I в. пр. Хр.- I в.). Според географа Страбон в миналото островът се е наричал Термеса. Плиний Стари (I в.), съобщава, че името му е било „Терасия, а сега Хиера, защото е посветен на бог Вулкан“. Традицията е съхранила името Хиера, но същевременно тогава е припознаван като обиталище на бог Вулкан. Отражение на тази промяна намираме при поета Вергилий (I в. пр. Хр.), който нарича острова *Volcania*.

Характеристиките на Вулкан отговарят на тези на бог Хефест²⁰ от древногръцката митология, с уточнението, че за дом на Хефест е смятан остров Лемнос²¹. Митовите разказват, че подчинени на бог Вулкан са циклопите, които служат като ковачи и изработват железни изделия за боговете. Циклопите са описвани като огромни и ужасяващи същества с по едно око по средата на челото. Ковачниците им се намирили в подземията на планината Етна. Чрез тях хората през Античността си обяснявали тътените и шума, които се разнасят от кратерите на вулкана: „чуха трясъка на наковалнята (ехтящ гръмко) и бурния вятър от духалата и тежките стонове на циклопите. Етна изрева силно и Тринакрия (Сицилия – б.м.), обиталището на сиканите, изрева“²².

Името „Етна“ в гръцката и римската митология принадлежи на нимфа, живяла на остров Сицилия. Етимологията се извежда от глагола „αιθω“ - „горя“. Най-ранното запазено описание на Етна, се съдържа в „Първа пятийска ода“ на поета Пиндар (VI-V в. пр. Хр.):

Снежната Етна, стълб небесен,
вечна кърмилница на режещи бурии,
Етна, чиито недра –

¹⁹ Вж. **Morford. M. P. O., Lenardon. R. J.** Classical Mythology (7th ed.), Oxford University Press, 2003, p. 631

²⁰ Също както Вулкан, Хефест владее буйния огън и е най-изкусния майстор ковач.

²¹ Според Омир „най-скъп от всички страни на земята“ за Хефест е остров Лемнос („Одисея“ в превод от Георги Батаклиев, 1971). Попадането на Хефест на острова е отбелязано и в „Илиада“ (I:590-595)

²² **Callimachus**, Hymn III (Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, 1897)

<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0533.tlg017.perseus-grc1:3> (08.07.2021 г.)

най-чист поток на недостъпен огън,
 чии дълбини бълват в бял ден облаци пара,
 а през нощта, пламтяща в червено,
 с грохот изхвърля скали към простора.²³

Ключов момент за очертаването на митологичните представи за вулканичната дейност през Античността откриваме при Аполодор (наричан също и Псевдо-Аполодор) (I-II век): „Тифон²⁴ хукнал да бяга през Сицилийското море, но Зевс го замерил с планината Етна – тя е много голяма и казват, че и досега изригва пламъци от мълниите, хвърлени тогава“²⁵. Твърдението, че огънят е вложен от Зевс, а не произхожда от подземията на Етна отличава текста на Аполодор от всички други антични автори. Доколкото историческата последователност не се съблюдава в митологическите представи, по същество мотивът за влагането на огъня чрез мълнии не отхвърля представата за подземията на Етна като ковачницата на циклопите.

Подробно внимание на митологичните образи обръща Диодор Сицилийски (I в. пр. Хр.)²⁶. Представяйки митовете, свързани със Сицилия, той напомня, че сицилианците са съхранили предание, че това е свещеният остров на Деметра²⁷ и Персефона²⁸, а някои поети отбелязват, че Зевс е подарил Сицилия на Персефона като сватбен подарък за брака ѝ с Плутон²⁹. Пряка връзка с тези вярвания имат жертвоприношенията, които жителите на Сицилия правели в чест на двете богини. Античният автор отбелязва, че местните наричали Деметра „Θεομοφόρος“ – „законодателка“³⁰. В контекста на разказа за народа на сиканите³¹ Диодор Сицилийски отбелязва, че заради честите изригвания на вулкана Етна те изоставили източната част на острова и се преселили в западната. Едва след много поколения от Италия дошли сикулите и се заселили в източната част на Сицилия³².

²³ **Pindar**, Pythian 1:20, Преводът на цитата е мой. Друг превод на български език в: Старогръцка лирика (прев. Борислав Георгиев), Народна култура, София, 1970. Цитатът в оригинал и превод на английски език в: **Pindar**. The Odes of Pindar including the Principal Fragments with an Introduction and an English Translation by Sir John Sandys, Litt. D., FBA. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd., 1937, p. 156-157

²⁴ Тифон е герой от Древногръцката митология. Представян е като огромно чудовище, син на Гея и Тартар.

²⁵ **Аполодор**, Митологическа библиотека (превод от старогръцки Мирена Славова), С., Наука и изкуство, 1992, с. 35

²⁶ **Diodorus Siculus**, Bibliotheca Historica, V:1-25

<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0060.tlg001.perseus-grc1:5.pr> (08.07.2021 г.)

²⁷ Богиня на плодородието в Древногръцката митология.

²⁸ Дъщеря на Деметра и Зевс, отвлечена е от Хадес. Става негова жена и царица на подземното царство на мъртвите.

²⁹ **Diodorus Siculus**, Bibliotheca Historica, V:1(3)

³⁰ Ibid., V:5(2)

³¹ Сикани, елими и сикули са трите народа, населяващи Сицилия през Античността.

³² **Diodorus Siculus**, Bibliotheca Historica, V:6(3)

По отношение на вулкана Етна, митологическите мотиви позволяват групиране:

- В Етна е затворен някой :
  1. Бриарей³³ според Калимах (IV-III в пр. Хр.);
  2. Енцелад³⁴ според Вергилий (I в. пр. Хр.);
  3. Тифон според Аполодор (I-II век);
- Звярът в Етна се върти и се чува силен шум – според Калимах и Вергилий
- В Етна има пещи и ковачници. Там се трудят циклопите – отново Калимах и Вергилий
- Деметра запалила факли от кратерите на Етна и тръгнала с тях да търси отвлечената си дъщеря Персефона - Диодор Сицилийски (I в. пр. Хр.)

Свързаната с вулкана образност е ярка и предизвиква чувство на страх от неизвестното и това я прави привлекателна за творците. Луцилий Младши (I век) посвещава на Етна поема от 644 стиха³⁵. И в литературния контекст, и извън него кратерите, пещерите, огньовете, димът, саждите светкавиците и тътените са основни видими характеристики на вулканичната дейност.

Античните научни писания по темата за вулканите се отличават от литературните по практическата си насоченост. Така например, разсъждавайки върху произхода на земетресенията, в „Метеорология“ Аристотел (IV в. пр. Хр.) отбелязва, че най-тежки са те там, където се срещат различни морски течения, а земята е шуплеста и пълна с пещери. Като пример той посочва именно остров Сицилия³⁶. В същото съчинение философът обръща внимание и на вулканична дейност на остров Вулкано:

Парче земя набъбнало и се получила бабуна, нарастваща шумно могила. Накрая тя избухнала и силен вятър излязъл от нея и изхвърлил живи въглени и пепел, които затрупали съседния град Липари и достигнали до някои градове в Италия. Предстои да видя мястото на това изригване.³⁷

Във връзка с природните феномени интерес към вулкана Етна проявява и Сенека (I в. пр. Хр. – I в.). Той разглежда възможността гръмотевици и мълнии да се образуват не само при сблъскването на облаци, но и при удряне на твърда материя. Като пример Сенека разказва как веднъж вулканът бълвал толкова пепел, че затъмнил небето,

³³ Един от тримата Хекатонхейри (великани с по сто ръце) в Древногръцката митология

³⁴ Един от гигантите, противници на боговете в Гигантомахията (сблъсъка между боговете и гигантите)

³⁵ **Lucilii Junioris**, *Aetna recensuit notasque Jos. Scaligeri, Frid. Lindenbruchii et suas addidit*. Lipsiae: Vogel, 1826

³⁶ **Aristotelis Opera**, edidit Academia Regia Borussica, ex recognitione Immanuelis Bekkeri, 5 vols. Berlin: Georgium Reimerum, 1831 – 1870, p. 366a

³⁷ *Ibid.*, p. 367a

нямало облаци, но имало много гръмотевици и мълнии, които се образували от ударите на сухи тела³⁸.

Светкавиците и гръмотевиците, като част от природните характеристики на вулканите, имат своето научно обяснение. Така наречената „вулканична мълния“ се образува в ниския слой на облаци пепел, който се наелектризира от изригваната магма. Натрупаният висок електрически заряд се разрежда под формата на мълния над вулкана³⁹. „Вулканичният гръм“ може да е съпътстваща проява на вулканична мълния, но може и да се проявява отделно и да бъде чут на 60 км. разстояние⁴⁰.

Най-ранните запазени преки наблюдения на вулканична дейност в Централното Средиземноморие принадлежат на Плиний Млади (I в. пр. Хр.), който описва избухването на Везувий на 24-25 август 79 г⁴¹. Той разказва и за смъртта на вуйчо си - географа Плиний Стари, който се притекъл на помощ за евакуирането на пристанищния град Стабий (в подножието на Везувий) и умрял от задушване от вулканична прах. В писмата си Плиний Млади споменава за празник Вулканалия (Vulcanalia)⁴², в чест на бог Вулкан. Празникът бил празнуван на 23 август всяка година, като се извършвали жертвоприношения на остров Вулкано.

Най-подробно е описанието на вулканична дейност в региона, оставено от античния географ Страбон (I в. пр. Хр. – I в.). Разсъждавайки върху произхода на островите, Страбон посочва, че Сицилия или се е откъснала от Италия, или формирането на острова е следствие от вулканичната дейност на Етна, а същото може да се каже и за Еолийските острови⁴³. При описанието на Везувий, географът отбелязва, че почвата в подножието на вулкана е същата като в подножието на Етна, където земята е подходяща за лозови насаждения⁴⁴. Страбон се връща отново на темата за лозята в книга VI глава II, която е посветена на остров Сицилия. В изложението си още два пъти потвърждава, че вулканичната пепел от Етна явно е полезна при отглеждането на лозови насаждения. Географът прави предположение, че вероятно, както дървесната

³⁸ Seneca, Quaestiones Naturales, II:30.

³⁹ Вж.: Cimarelli, C., M. A. Alatorre-Ibargüengetia, K. Aizawa, A. Yokoo, A. Díaz-Marina, M. Iguchi, and D. B. Dingwell, Multiparametric observation of volcanic lightning: Sakurajima Volcano, Japan, In: *Geophysical Research Letters*, (2016) 43, 4221–4228, doi:10.1002/2015GL067445

⁴⁰ Резултати от изследване на вулканични гръмотевици на терен в: Haney, M. M., Van Eaton, A. R., Lyons, J. J., Kramer, R. L., Fee, D., & Iezzi, A. M. Volcanic thunder from explosive eruptions at Bogoslof volcano, Alaska. In: *Geophysical Research Letters*, (2018) 45, 3429–3435. <https://doi.org/10.1002/2017GL076911>

⁴¹ Плиний Млади разказва, че паднала толкова много пепел, че пътят към брега станал непроходим. Върху корабите също адала пепел. Вулканът изхвърлял и големи камъни („дъжд от камъни и пепел“). Plinius. *Epistulae*, VI-16, VI-20

⁴² Plinius. *Epistulae*, III-5

⁴³ Strabo, I:54 (Isaacus Casanbonus ed. 1587, Paris)

⁴⁴ Ibid., VI:247

пепел е полезна за почвата, по същия начин е полезна и пепелта от изгорелите камъни, изхвърлена от вулкана. Почвата влияе благотатно и на земеделските култури, а оттам и на отглеждането на добитък: *„От насажденията, които растат на покритите с пепел поляни, овцете стават, както говорят, толкова едри, че се задъхват. Затова в продължение на 4 или 5 дни им пускат кръв от ушите“*⁴⁵. Препратка към тези необичайно едри стада се съдържа в творчеството на Омир (VIII в. пр. Хр.). В Песен 12 на „Одисея“ се разказва за стадата на Хелиос⁴⁶, пасящи на остров Тринакрия (Сицилия): *„Там са на паша гойните крави безчет и овцете на Хелиос бога — кравите седем стада са, и седем стада са овцете — по петдесет брави всяко — те ново потомство не дават и не измират“*⁴⁷. В сюжета на „Одисея“, обаче, вулканът Етна не се споменава.

Особено значим е разказът на организирана група хора, които се изкачили до кратерите на Етна за да добият преки впечатления. Този разказ е предаден отново от географа Страбон:

Неотдавна група хора посетиха мястото и ми разказаха за това. На върха те видели гладка равнина, приблизително 20 стадия в окръжност. Равнината била оградена от купища пепел високи колкото ниска ограда, така че желаещите да отидат на равнината трябвало да ги прескочат. По средата на равнината видели хълм в пепеляво-сив цвят, какъвто се виждал и наоколо. Над хълма неподвижно стоял отвесен облак висок около 200 стъпки (тъй като нямало вятър), приличащ на дим. Двама от тях решили да отидат на равнината, но когато пясъкът, по който ходели, станал горещ и дълбок, се върнали обратно. Те не можеха да разкажат нищо повече от това, което видели и тези, които наблюдавали отдалеч. Смятаха, че на основата на подобни наблюдения са възникнали много известни разкази. Особено от рода на този, който някои предават за Емпедокъл, че се е хвърлил в кратера и е оставил като следа един меден сандал. Този сандал намерили, защото бил изхвърлен от силата на огъня недалеч от ръба на кратера. Наистина, това място не бива да се доближава или да се гледа⁴⁸.

Нагорещаването на земната повърхност в близост до кратера е резултат от протичащата под повърхността вулканична дейност. Кратерите на Етна се намират на над 2500 м надморска височина, което показва целеустремеността на групата.

⁴⁵ Ibid., VI:269

⁴⁶ Бог на слънцето в Древногръцката митология.

⁴⁷ **Омир**, Одисея, 12:127-131 (използван е превода на Георги Батаклиев, 1971). В „Одисея“ се разказва също и за решението на моряците да престъпят разпоредбите на Одисей, да изколят *„широкочелите крави прекрасни, овцете му гоини (на Хелиос - б. м.)“* (Одисея, 12:263), да ядат и да ги принесат в жертва. Това действие има за последица гнева на боговете. За Хелиос загубата на тези стада е толкова тежка, че заплашва с преселване в дома на Аид (Хадес – бог на подземното царство - б.м.) - *„на мъртвите сенки да светя“* (Одисея, 12:383).

⁴⁸ **Strabo**, VI:273-274

Емпедокъл е философ и поет, живял през V в. пр. Хр. на остров Сицилия. Основател е на ораторска школа. Практикувал е като лекар и е бил сред известните личности на острова. Той е сред малкото антични философи поддържащи тезата, че началото на мирозданието е положено от един разум⁴⁹. Една от тезите на Емпедокъл е, че Бог е невидимо състояние на материята, а материята видимо проявление на божеството⁵⁰. Според Карл Алфред фон Цител чрез наблюдения на дейността на Етна Емпедокъл е достигнал до извода, че центърът на земята се състои от разтопен материал⁵¹. Автор на биографията на Емпедокъл е Диоген Лаерций (III в.)⁵². Той предава пет запазени версии за смъртта на философа. Според един от разказите след жертвоприношение, устроено от излекувана от Емпедокъл жена, на което присъствали 80 души, той тръгнал към Етна. Там се хвърлил в кратера и изчезнал. Според Диоген с това философът искал да затвърди слуховете, че е станал бог, защото имало хора, които заради оказана помощ приживе го почитали като такъв. Емпедокъл искал да съхрани този образ и решил да изчезне. Мотивът за изхвърления от кратера меден сандал присъства в повествованието на Диоген като опровержение на божествената природа на философа и разобличение на хитростта му. Същевременно Страбон подлага на съмнение възможността сандалът да е изхвърлен от вятър, който идва от вътрешността на кратера:

Но ако някакъв предмет бъде хвърлен в лавата, той по-скоро ще бъде унищожен отколкото изхвърлен обратно в този вид, който е имал по-рано. Наистина, вятърът и огънят понякога отслабват, когато изсъхне горящият материал, но все пак едва ли в такава степен човек може, пренебрегвайки тази велика сила, да дойде наблизко.⁵³

Географът се връща отново на историята за Емпедокъл по-късно при описанието на остров Вулкано:

Заобленият ръб на най-големия кратер достига пет стадия в окръжност, но постепенно се стеснява до 50 стъпки в диаметър. Височината на този кратер от върха до нивото на морето е един стадий, така че при спокойно време кратерът се вижда от морето.

⁴⁹ Вж. **Семущкин А. В.** Эмпедокл. Серия Мыслители прошлого., М. Мысль. 1985, с. 104-127

⁵⁰ Нарича този бог „Сфайрос“ (гр. “σφαῖρος” от „σφαῖρα“ ж.р. – кълбо). През средните векове идеите на Емпедокъл са известни на арабските учени. Сă ид ал-Андалусй (XI век), представяйки гръцките философи, посочва, че Емпедокъл е първият, а след това Сократ, Платон и Аристотел син на Никомах (хронологически подредбата е вярна) Вж. **Şā'id al-Andalusī**, Ṭabaqāt al-umam, (**Louis Cheikho ed.**), Beirut, al-Maṭba'a al-Kāthūlīkiyya li-l-Ābā' al-Yasū'iyyīn, 1912 p. 21. Съществува теза, че учението на ал-Масарри в ал-Андалус през X век е повлияно от теориите на Емпедокъл. Проследяване на научните дебати по темата в: **Bellver, José.** The Beginnings of Rational Theology in al-Andalus: Ibn Masarra and his Refutation of al-Kindī's On First Philosophy. In: *Al-Qanṭara*; Vol. 41, No 2 (Year 2020), pp. 323-371

⁵¹ Липсва позоваване на източник. **Von Zittel, K. A.**, History of Geology and Palaeontology to the End of the Nineteenth Century. London: Walter Scott and Charles Scribner's Sons, 1901, p. 5

⁵² **Διογένης Λαέρτιος**, Βίοι και γνώμαι των εν φιλοσοφία ευδοκίμησάντων. (**ed. H. S. Long**, Oxford, 1964), Βιβλίον Η', 69

⁵³ **Strabo**, VI:274

Ако тези известия са достоверни, то може би следва да вярваме на митичния разказ за Емпедокъл⁵⁴.

Страбон не разгръща мисълта си, поради което не можем да сме сигурни какво точно иска да ни съобщи. Географът може да има предвид, че при определени условия кратер на вулкан може да бъде достигнат и човек може да се хвърли в него или, че вероятно Емпедокъл не се е хвърлил в кратер на Етна, а в този на остров Вулкано.

Очевидно е, че географът черпи сведения за вулканите и от по-стари източници. Така например той преразказва стара история за синовете на някои си Амтином и Анапия, които носели родителите си на плещите си за да ги спасят от потоците лава, стичащи се от Етна към катанската област⁵⁵. Наред с неустановените източници, разказите на жители и преки свидетели, Страбон се позовава на Посидоний – негов съвременен учен, чиито произведения не са запазени. Събраната информация дава възможност на географа да направи обосновани изводи за дейността на Етна:

Върхът на планината изглежда е подложен на чести промени заради разпространението на огъня, който ту се излива от един кратер, ту се разделя между много кратери, при което се разливат потоци лава, пламъци и облаци дим, а понякога и железни късове. Под въздействието на тези явления същевременно се променят подземните тунели, а на повърхността на планината около кратера се появяват още повече дупки.⁵⁶

Подобно е обобщението на Страбон и за остров Вулкано:

Целият остров е каменист, неплоден и пълен с подземен огън. На острова има три огнени извора, избликващи през три кратера. От най-големия кратер пламъкът изхвърля също и горещи късове скала, които са обсипали голяма част от пролива.⁵⁷

Железните късове, за които говори Страбон, са така наречените във вулканологията „вулканични бомби“, които имат висок процент съдържание на желязо. Основателни са заключенията и за промяната на подземните тунели. В резултат на вулканичната дейност, в съвременето ни геолозите изброяват над 200 пещери и тунели в планината Етна.

Географът посочва, че в подножието на кратерите имало град, който се казвал Етна. Той бил основан от прогонени от Катания приятели на някогашен тиранин на Сиракуза. Град Етна е съществувал и по времето на поета Пиндар (VI-V в. пр. Хр.). В „География“ на Клавдий Птолемей (I в.) също се споменават планината Етна и град

⁵⁴ Ibid., VI:276

⁵⁵ Ibid., VI:269

⁵⁶ Ibid., VI:273-274

⁵⁷ Вероятно има предвид мястото между островите Вулкано и Липари – б.м., **Strabo**, VI:275

Етна. Те са отбелязани и на картите към труда му⁵⁸. Средновековните автори не споменават този град.

Важни за по-нататъшния анализ са връзките, които античните автори правят между Етна и Еолийските острови. Диодор Сицилийски предава, че:

На Стронгила и Хиера (Стромболи и Вулкано – б.м.) до ден днешен (I в. пр. Хр – б.м.) от пукнатини се издига обилен дим, раздава се страшен грохот и кратерите изхвърлят пясък и горещи камъни, което може да се наблюдава и на Етна. Някои говорят, че съществува подземен тунел, водещ от тези острови към Етна, така че лавата е обща и затова кратерите им бълват огън в повечето случаи по едно и също време с Етна⁵⁹.

Освен подземните тунели, друга обща тема при представянето на вулканичната дейност на Етна и Еолийските вулкани е вятърът. От една страна авторите смятат, че вятър излиза от самите кратери – „силен вятър излязъл“⁶⁰; „бурния вятър от духалата и тежките стонове на циклопите“⁶¹; „нищо не трябва да се хвърля в кратера заради вятъра който духа от дълбините“⁶²; „вятърът и огънят понякога отслабват“. От друга – изглежда хората през Античността са правели връзка между „събуждането“ на вулканите и „външните“ въздушните течения в района и са се опитвали да правят предсказания. На възможността да се предсказват ветровете по вулканичния пламък се спира Страбон:

На основата на наблюдения (местните – б.м.) предполагат, че пламъците тук (на о. Вулкано – б.м.) и на Етна се усилват от действията на ветровете, а когато затихват ветровете, се прекратяват и пламъците. Това не е безоснователно, тъй като ветровете възникват от изпаренията от морето и, веднъж започнали, са продължителни (...) Задуха ли южен вятър, островът потъва в мъгла, така че отдалеч не може да се различи даже Сицилия. Когато тръгне северният вятър, от споменатия кратер се издига огън и се разнася шум. При западен вятър се запазва средно положение. Макар другите два кратера да имат еднаква форма с първия, те му отстъпват по мощ. По този начин, по силата на шума и по мястото откъдето се издигат пламъкът и облаците дим, може да се предсказва посоката на вятъра три дни след това. Някои жители на Липарските острови след настъпване на неблагоприятно време за плаване, по думите на Полибий, предсказват бъдещ вятър и не грешат⁶³.

На същите предсказания обръща внимание и друг античен автор - Плиний Стари (I век): „Жителите разказват, че по дима на тези пламъци те могат да познаят какви ще

⁵⁸ Запазените карти са от средновековните преписи. Вж.: **Claudius Ptolemy, Klaudios Ptolemaios, Edward Luther Stevenson (transl.)** The Geography, Dover Publications, 1991 pp. 77-78

⁵⁹ **Diodorus Siculus**, Bibliotheca Historica, V-7 (3)

⁶⁰ **Aristotelis Opera**, p. 367a

⁶¹ **Callimachus**, Hymn III, 55

⁶² **Strabo**, VI:274

⁶³ **Ibid.**, VI:276

са ветровете след три дни. Оттук е поверието, че ветровете се подчиняват на Еол⁶⁴. За разлика от Страбон, Плиний Стари не се позовава на Полибий и представя информацията в по-кратък вид. Връзка с митичния цар Еол - „*владетеля на ветровете*“ от „*Одисея*“ на Омир прави и Страбон. По този начин авторите, а вероятно и жителите, които се опитват да предсказват посоката на вятъра, намират опора в по-стар културен пласт. За силната връзка с тази традиция свидетелства синонимното назоваване на Липарските острови като „Еолийски“. И Страбон и Плиний Стари отбелязват, че тези острови са земите на Еол, като Страбон посочва, че остров Стромболи е бил неговият дом. Според гръцката традиция земите на Еол (Еолия) са крайбрежната област в западна Мала Азия.

Прави впечатление стремежът на античните автори да предават разкази на жители на островите и на очевидци. Множеството препратки към митологични модели показват склонност към поддържане на връзка между всички разновидности на познанието. Античните географи посочват наличието на „*кратери*“, а не на един кратер на Етна и остров Вулкано, което отговаря на истината. Най-голяма заслуга за предаването на античното познание по темата има географът Страбон. Макар и несистематизирано, те обособяват различни видове вулканична дейност – изригване на лава, изхвърляне на камъни, железни късове и искри, облаци от пара и дим, вулканични гръмотевици. От разгледаните извори проличава също, че населението на островите следи дейността на вулканите и отделя внимание на възможността тя да бъде прогнозирана в съзвучие с митологичните представи.

II. Земните недра и огънят в монотеистичните представи

Разбирането за съдържащото се в земните недра в монотеистичните религии е пряко свързано със заложения в Стария завет образ на „*бездната*“⁶⁵. След Сътворението над бездната се разстила тъмнина и не се посочва тя да има съдържание, но във времето на Ной за потопа помагат „*всички извори на голямата бездна*“ (Битие, 7:11). Придадени са ѝ множество характеристики: тя лежи „*долу*“⁶⁶; от нея произлизат „*благословии*“⁶⁷ и

⁶⁴ **Plinius Secundus**, *Naturalis historia*, III:2 (94)

⁶⁵ Използваната дума на иврит „*тахом*“ и гръцкия ѝ превод „*ἄβυσσος*“ имат за славянски еквивалент думата „*дъно*“.

⁶⁶ Битие, 49:25; Второзаконие, 33:13

⁶⁷ Битие, 49:25

„дарове“⁶⁸; заключена и запечатана е от Бог⁶⁹; „изглежда белизняка“⁷⁰; тя е кръгла⁷¹; в нея има извори⁷²; реки тръгват от нея⁷³; тя е бурна⁷⁴; Бог я укротява и „насажда в нея острови“⁷⁵; Той ѝ казва „изсъхни“⁷⁶ и пресушава водите ѝ⁷⁷; повдига бездната и от там идват „големи води“⁷⁸; Той вижда бездната⁷⁹; бездната има глас⁸⁰; бездните треперят⁸¹. В Стария завет бездната е категорично свързана с водата (Йона, 2:5-7) и разграничена от Ада (Ездра III, 4:8).

Шумът и движението в бездната могат да се сравнят с природните характеристики при движението на тектоничните плочи и проявленията на ендегенните (вътрешни) сили към повърхността на земната кора. Единственото споменаване на огън в контекста на образа на бездната в Стария завет се отнася за предстоящо събитие, при което огънят снизхожда върху бездната, а не възхожда от нея, както би било при вулканична дейност: „Ето, Господ Йехова повика на съд чрез огън; и огънят изгори голямата бездна“⁸². Пример за наказание, чрез сипещ се от небето огън при отминало събитие е съдбата на Содом и Гомор, които са унищожени от „дъжд жупел и огън“ (Битие, 19:24).

В Стария завет небесният огън не винаги е наказание. По време на пребиваването на Мойсей и евреите в пустинята след бягството от Египет огънят е в помощ на странстващите: „че Ти, Господи, се явяваш лице с лице, и че облакът Ти стои над тях, и че Ти вървиш пред тях денем в облачен стълб, а нощем в огнен стълб“ (Числа, 14:14).

На описание на вулканични характеристики напомнят следните цитати:

1. „А планина Синай беше цяла в дим, защото Господ бе слязъл върху нея в огън; и се издигаше от нея дим като дим от пещ, и цялата планина силно се тресе“ (Изход 19:18);

2. „Вие се приближихте и се спряхте под планината, а планината гореше в огън до самите небеса; и имаше тъмнина, облак и мрак. И Господ ви говори (на

⁶⁸ Второзаконие, 33:13

⁶⁹ Паралипоменон, 2

⁷⁰ Йов, 41:24

⁷¹ Притчи Соломонови, 8:27

⁷² Притчи Соломонови, 28; Трета книга на Ездра, 4:7

⁷³ Иезекииля, 31:3-4; 15

⁷⁴ Премъдрост Соломонова 19:7

⁷⁵ Премъдрост на Исуса, син Сирахов, 44-25

⁷⁶ Исаия, 44:27

⁷⁷ Исаия, 51:10

⁷⁸ Иезекииля, 26:19

⁷⁹ Даниил, 3:54

⁸⁰ Авакум, 3:10

⁸¹ Ездра III, 3:18

⁸² Амос, 7:4

планината) изсред огъня; гласа на думите (Му) чухте, но образ не видяхте, а чухте само глас.“ (Второзаконие, 4:11-12).

Планината Синай се намира в Египет и дава името на полуострова, на който е разположена (между Африка и Арабския полуостров, Червено и Средиземно море). Събитието на върха на планината, което е описано в Библията, става обект на разсъждения за учените още през XIX в. Географът Чарлз Бик пръв изказва предположение, че Синай би трябвало да е вулкан⁸³. Скалите на Синай имат магмен произход, но на полуострова няма вулкани. Редица учени разглеждат възможността Синай да се намира в северозападната част на Арабския полуостров. Предполагаеми нейни съответствия са: джабал ал-Лаўз⁸⁴; съседната джабал Мақла⁸⁵, а също и харрат Халā ал-Бадр⁸⁶.

Хипотезата, че Синай е на Арабския полуостров е отстоявана от Едуард Майер, Херман Гункел, Зигмунд Фройд⁸⁷, Колин Хъмфрис⁸⁸ и др. Според Хъмфрис, който е физик, описанията на планината в Библията позволяват да бъдат обособени шест характеристики на вулканична дейност, а именно: 1) висок огън над върха - „*планината гореше в огън до сред небето*“ (Второзаконие, 4:11); 2) издигащ се дим и облаци до небесата; 3) шум от гръмотевици; 4) „*много силен тръбен глас*“, какъвто се създава при преминаването на нагорещени вулканични газове през пукнатини в скалите; 5) светкавици – електрически разряд в изригнат вулканичен облак, 6) земетресение (Изход 19:16-18). Подходът на търсене на връзка между вулканите и събитието на планината Синай среща остри критики, тъй като според традиционната интерпретация става въпрос за *теофания*⁸⁹ - богоявление и няма основание да се търси сходство с природните характеристики на мястото.

Подобие на вулканични характеристики се съдържа и в пророчеството на Исаия: „*И ще загърми Господ с величествения Си глас и ще яви замаха на Своята мишца в силен гняв и в пламък на всепоядащ огън, в буря, в наводнение и в градушка от камъни*“. (Исаия 30:30). Тук връзка с физическата природна среда изцяло липсва. Цитатът, обаче

⁸³ **Beke, Charles.** Mount Sinai a Volcano. Tinsley Brothers, 1873

⁸⁴ Бадемовата планина (намираща се в близост до залива Акаба, който отделя Синайския от Арабския полуостров, тя е най-високата планина в района – 2500 м.

⁸⁵ Върхът ѝ е покрит с черни магмени скали.

⁸⁶ Вулкан в северозападната част на Саудитска Арабия, който в момента не е действащ, но има следи от изригванията му в миналото.

⁸⁷ Freud, Sigmund. Moses And Monotheism. Hogarth Press, 1939, p.59

⁸⁸ Humphreys, Colin. Science and the Miracles of Exodus. In: Europhysics News, May/June 2005, pp. 93-93

⁸⁹ От гр. „Θεός“ – Бог и „φαίνω“ – явява, показва, осветява.

дава предпоставка за аналогии с местата, където могат да се видят пламък, огън, градушка от камъни и може да се чуе гръм, без да има буреносни облаци.

В периода на странстване Моисей предупреждава народа си: *„но ако Господ направи ново нещо, - ако отвори земята устата си та погълне тях и всичко, което е тяхно, и те слязат живи в Ада, тогава ще познаете, че тия човеци презряха Господа“* (Числа, 16:30). Цитатът категорично посочва, че Ада е под земята. Образът на огъня като средство за наказание липсва тук, но се съдържа в *„Книга на пророк Даниил“*: *„пейте и Го прославяйте векови, защото Той ни извлече из Ада и ни спаси от ръката на смъртта, избави ни изсред пещта на горящия пламък, избави ни изсред огъня.“* (Даниил, 3:88).

Според Новия завет Адът се намира *„в сърцето на земята“* (Матей, 12:40). Там грешниците ще бъдат подложени на мъчения: *„и ще ги хвърлят в огнената пещ; там ще бъде плач и скръцане със зъби“* (Матей, 13:42).

Сведения, доближаващи се до описание на вулкан, се съдържат в Откровението на Йоан, представящо картините на Апокалипсиса: *„Затръби и вторият Ангел, и като че голяма планина, пламнала в огън, се срина в морето; и третата част от морето стана на кръв.“* (Откр., 8:8). В края на дните, според Откровението, бездната не съдържа водни извори, нито вода:

Затръби и петият Ангел, и видях звезда, паднала от небето на земята; и даде ѝ се ключът от кладенеца на бездната: тя отвори кладенеца на бездната, и излезе дим от кладенеца като дим от голяма пещ; слънцето и въздухът потъмняха от дима на кладенеца.⁹⁰

Освен дима от бездната, друг образ, който наподобява вулканични характеристики е *„огненото езеро със запален жупел“* (Откр. 19:20), което е предвидено за злото в различните му форми. От една страна в него *„ще бъдат мъчени денем и нощем во веки веков“* (Откр. 20:10), от друга – там са хвърлени смъртта и Адът и *„то е втора смърт“* (Откр., 20:13-15; 21:8). Езерото напомня за пророчеството на Даниил за Края на дните, съдържащо се в Стария завет: *„Огнена река излизаше и минаваше пред Него; хиляда хиляди Му служеха, и десетки хиляди по десет хиляди предстояха пред Него; съдиш седнаха, и книги се разтвориха.“* (Даниил, 7:10).

Алегориите, с които боравят религиозните системи, не винаги създават добре очертани образи и в този смисъл трудно могат да се направят категорични изводи.

---

⁹⁰ Откр. 9:1-2

Макар образите на „огнена планина“; „огнена река“ и „огнено езеро“ да са налице, не може да се прави пряка връзка с ендегенните процеси.

Друг заложен в Новия завет образ е „Геена огнена“ (Матей, 18:9). Топонимът „Геена“ обозначава долина, южно от Йерусалим. В Стария завет се осъждат езическите ритуали, извършвани там. Тези ритуали били свързани с огъня, имало и оброчища, където се извършвали човешки жертвоприношения чрез изгаряне (Йеремия 7: 31). Описанието от Исаия: „дълбок и широк; в кладата му има много огън и дърва; духването на Господа, като поток от сяр, ще го запали.“ (Исаия, 30:33) е възприето в християнската традиция. Геена, заедно с определението „огнена“, се отъждествява с Ада, където ще бъдат „хвърлени“ грешниците.

Значение за предлагания анализ имат позициите по темата за земните недра на третата монотеистична религия - исляма. В Корана бездната е категорично свързана с огъня: „а онзи, чиито везни олекнат, завръщането му е бездна. А откъде да знаеш ти какво е тя? - Пламтящ огън.“ (Коран, 101:8-11)⁹¹. Връзката между огъня и наказанието е неразривна. Адът е „Разпаленият Огън на Аллах“ (Коран, 104:6). Множество са и предупрежденията: „бойте се от Огъня, горивото на който са хората и камъните! Подготвен е той за неверниците.“ (Коран 2:24); „А които не вярват и взимат за лъжа Нашите знамения, тези са обитателите на Огъня, там ще пребивават вечно.“ (Коран, 2:39); „Те са горивото на Огъня“ (Коран 3:10); „И бойте се от Огъня, подготвен за неверниците!“ (3:131) „Над себе си ще имат слоеве от Огъня, и под себе си слоеве“ (Коран, 39:16) „в Деня, когато бъдат влачени по лице в Огъня: “Вкусете допира на Ада!“ (Коран, 54:48) и др. На вулканичен кратер напомня: „И бяхте върху ръба на ров от огън, а Той ви спаси от него“ (Коран, 3:103). В количествено отношение предупрежденията за характеристиките на Ада и злата участ на грешниците в Корана надвишават тези в Стария и Новия завет.

За разлика от Стария завет, където образите на намиращото се под земята и под водата се преливат, в Корана се прави разлика между бездната - „хăўийа“ (Коран, 101:9) и морската дълбина - „бахр луджжийй“ (Коран, 24:40)⁹². Същевременно видима е приликата между: „и когато моретата закипят, (...) и когато Адът бъде нажежен“ (Коран 81:6;12) и Старозаветната позиция „Той прави морската дълбочина да ври като котел, и морето превръща в кипнала мас“ (Йов, 41:23). Представата за „кипящо море“ заложената в Стария завет и Корана съответства на вътрешни геологически процеси,

⁹¹ В настоящата студия е използван преводът на Корана на Цветан Теофанов (2009)

⁹² В превода на Ц. Теофанов „морска бездна“

чиято проява е видима на морската повърхност. Античната писмена традиция също пази подобни образи. Сродно описание се съдържа в „Одисея“ на Омир (VIII в. пр. Хр.):

Вляво заплашваше Сцила, Харибда⁹³ богинята вдясно,
ужас! — тя гълташе жадно солените морски потоци.
После изригваше всичко, водата клокочеше страшно,
сякаш котел върху огън ламтящ, а обилната пяна
стигаше до върховете на двете скали. И когато
сръбнеше още веднъж тя солените морски потоци,
нейното гърло пред нас се разтваряше цяло. Скалата
страшно гърмеше, отдолу кипеше по черното дъно
пясък и тиня. Обхвана другарите бледият ужас.⁹⁴

Текстът на Омир има отношение към настоящата тема, защото действието се развива в Месинския пролив – в непосредствена близост до Етна и Еолийските вулкани. За подобно събитие в същия район свидетелства географът Страбон (I в. пр. Хр – I в.), позовавайки се на Посидоний, чийто текст не е запазен:

(...) по негова памет една сутрин на разсъмване, около времето на лятното слънцестоене, можело да се види как между Хиера (о. Вулкано – б.м.) и Еуонумос (о. Аликуди – б.м.) морето се издигнало на страшна височина и останало в това положение, непрестанно бълвайки огън, а след това утихнало. Смелчаци, които тръгнали да плават към острова, видели мъртва риба, носена от течението. Някои били поразени от горещина (на водата б.м.) и смрад и избягали. Една от лодките, която отишла по-далеч, изгубила част от хората, а останалите едва успели да се спасят в Липари. Последните изпаднали в безсъзнание, в състояние подобно на епилептици, после отново дошли на себе си. Още много дни на повърхността на морето можела да се види мръсотия и на много места излизали пламъци, дим и сажди.⁹⁵

Съвременната наука свързва активната вулканична дейност в района на Централното Средиземноморие с факта, че той се явява гранична зона между Африканската и Евразийската тектонски плочи. Там еднородните процеси намират пролуки към повърхността на земната кора. Най-големият активен подводен вулкан в Средиземно море – Марсили също се намира в този район - северно от Сицилия и Еолийските острови⁹⁶.

Описаните явления са свързани с подводна вулканична дейност. Вулканологът Харун Тазиев провежда дългогодишни проучвания, присъства на подобни случаи и ги

⁹³ Сцила и Харбида са митични чудовища, намиращи се от двете страни на Месинския пролив, в морето при остров Сицилия

⁹⁴ **Омир**, Одисея, XII:235-243

⁹⁵ **Strabo**, VI:277

⁹⁶ Вж. **Marani, Michael; Trua, Teresa**. Thermal constriction and slab tearing at the origin of a superinflated spreading ridge: Marsili volcano (Tyrrhenian Sea). In: *Journal of Geophysical Research*, 2002, vol. 107, Issue B9

документира. Той посочва, че освен с нагорещяване и кипене на морската вода, процесът е съпътстван с отделяне на газове. В някои случаи лавата достига повърхността и образува малки острови, които най-често са нетрайни⁹⁷. Документирани са и случаи, при които изхвърляната лава остава под водата, но поради бързо заеманата от нея площ водата рязко се измества и се образуват големи вълни. Всичко това сочи, че Омировият текст вероятно стъпва върху предания на очевидци, а заложените в монотеистичните Писания предзнаменования не са безоснователни и непознати като проява за района на Централното Средиземноморие.

В Старозаветните книги наказващият огън идва от небето. Предадени са случаи, в които живи хора изгарят заради греховете си по Божия воля, но огънят, който наказва живите, не идва от земните дълбини. Същевременно, подобно на митологичния модел, че в Етна е затворен звяр, измъчван от огньовете и там се намират подземните пещи – работилници на циклопите, съществува и монотеистичен модел, застъпен в Новия завет и Корана, според който Адът е под земята и е място на огъня и наказанието. В сравнение с античните митове, при представянето на подземния огън в Писанията е видим стремежът към сдържаност и краткост. В тях пряко упоменаване на вулкан не се открива, но предзнаменованията за края на света са съпътствани с нагорещяване на земните недра. Откровението на Йоан, е най-богато на описания създаващи представа за ролята на огъня в последните дни. Повод за размисъл на средновековните автори по посока на вулканите дават образите на „*портите адови*“ (Премъдрост Соломонова, 16:13; Матей 16:18) и „*трошилото*“ на Аллах (Коран 104:4-5).

Пречистващият огън, застъпен като тема в християнството, също трябва да се спомене, защото е в противовес с адските огньовете. Средновековната представа за чистилицето се основава на цитата: „*Той ще ви кръсти със Святия Дух и с огън*“ (Матей 3:11, Лука 3:16). Огненият му образ е свързан с идеята за обновяващият огън, през който „*всеки трябва да премине*“ (Павел, I Кор. 3:13). Според Жак льо Гоф чистилицето е преходно място (или състояние), а изпитанието чрез огън е Божи съд. В този смисъл вулканите се явяват входи към него⁹⁸. Историкът представя ясни доводи, че идеята за очистването чрез огън има древни индоевропейски корени. В същото време, обаче, по тази тема средновековните автори не се позовават открито на по-стари немонотеистични представи.

⁹⁷ Тазиев, Харун. Среци с дявола, С. Наука и изкуство, 1969

⁹⁸ Вж. Le Goff, Jacques. The Birth of Purgatory. Scholar Press, 1990, pp. 8-9

Проблемът съществува и по отношение на установяването на повлияванията от античните представи за вулканите в средновековните текстове. Посочването на връзки с вярвания и познания от предходния исторически период е ценна рядкост. И християнските и ислямските автори имат за своя опора заложените в Писанията образи.

III. Етна и Еолийските острови в средновековните текстове

A) Християнски текстове

Смесването на разнопосочна информация, което характеризира описанията на вулканите през Античността, се запазва и в средновековните текстове. През този период познанието занимава основно църковните служители. Поради това християнските текстове, в които е описана вулканичната дейност, са дело именно на духовници.

Два разказа от „Диалози“ на Папа Григорий I Велики (поч. 604 г.) засягат вулканичната дейност на Вулкано и Етна. Повишеното внимание на папата към преданията за региона, може да се дължи на факта, че неговата майка - Силвия е от град Палермо в Сицилия. Запазени са и негови писма, в качеството му на папа, за разрешаване на религиозни въпроси на острова⁹⁹. Случайно или не, епископ на Сиракуза по времето на написване на Диалозите е Максимиан, с когото папата се е запознал в Константинопол, и който, преди да стане епископ, е бил настоятел на манастира на Григорий в Рим¹⁰⁰. В творбата са предадени разговори по широк кръг религиозни теми между Григорий I и дякон Петър. Разсъжденията на папата винаги се градят върху схващането, че видимият свят е само част от Творението. От неговите Диалози може да се направи извод, че през годините той е събирал истории, които показват как в определени случаи невидимото може да стане видимо.

Още преди да въведе темата за вулканите, Григорий разказва необичайна история свързана с района, в който те се намират. В годините, в които е бил монах в манастира (т. е. между 575 - 590 г.)¹⁰¹, един благочестив и достоен мъж на вярата му разказал история за моряци плуващи с кораб от Сицилия към Рим:

⁹⁹ Вж. **Mandalà, Giuseppe**. The Jews of Palermo from Late Antiquity to the Expulsion (598–1492-3). In: A Companion to Medieval Palermo. The History of a Mediterranean City from 600 to 1500. – In: Annliese Nef (ed.) *A Companion to Medieval Palermo. The History of a Mediterranean City from 600 to 1500*. Leiden–Boston: Brill, 2013, p. 438; Vanoli, Alesandro. *La Sicilia musulmana*. Bologna: Il Mulino, 2009, pp. 118–119

¹⁰⁰ **Gregorius Magnus**, *Dialogi*, III:37

http://monumenta.ch/latein/text.php?table=Gregorius_Magnus&rumpfid=Gregorius%20Magnus.%20Dialogi (07.07.2021 г.)

¹⁰¹ Григорий I превръща в манастир свое семейно имение в Рим. Манастирът е бил посветен на апостол Андрей Първозвани.

(...) видели възходящата към небето душа на един Божи раб, заключен в тъмница в Самнио. Когато пристигнали, разказали за случилото се и узнали, че Божият раб е намерен мъртъв в същия ден, в който са го видели да се възнася към Небесното царство.¹⁰²

По-късно папата предава разказ на свои съвременници за духовник, който е претърпял корабокрушение на път от Палермо за Рим, но успял да се спаси по чудодееен начин. За спасяването му помогнали молитвите на епископа на Палермо. Петър, събеседника на Григорий потвърждава, че и той е чувал тази история, когато бил в Сицилия (Диалози, 4:59).

Първата препратка към вулканите се съдържа в разказа „*За смъртта на крал Теодорих – арианина*“¹⁰³. Първоначално Григорий уверява Петър, че това което предстои да разкаже, му го е предал Юлиан, който е бил на служба „*втори защитник*“ (*secundus defensor*)¹⁰⁴ на Римската църква и често са беседвали за спасението на душата, докато Григорий още живеел в манастира. По време на управлението на готския крал Теодорих в Италия (493-526 г.), тъстът на Юлиан бил на служба в Сицилия. Веднъж се връщал към Италия и спрели с кораба на остров Липари (до остров Вулкано). Там живеел много благочестив отшелник, когото тъстът на Юлиан решил да посети. Отшелникът приел посетителите и по време на разговора политал: „*Знаете ли, че крал Теодорих умря?*“ Отвърнали му, че не са чули подобна вест, а той настоял: „*Действително, той умря вчера и съблечен и събут, със завързани ръце, в девет часа беше хвърлен в кратера на съседния Вулкан (на остров Вулкано - б.м.) от папа Йоан и патриция Симах*“¹⁰⁵. Присъстващите записали точната дата и, когато пристигнали в Италия, научили, че Теодорих е умрял във времето, посочено от отшелника. Григорий представя своите разсъждения по случая: „*Това че папа Йоан е умрял измъчван в тъмница, а Симах е посечен с меч, е било причина (Теодорих – б.м.) да бъде хвърлен в огън, както показва видението, защото погрешно ги е съдил.*“ Макар коментари в тази посока да няма, явно е, че кратерът на вулкана се възприема като вход към Ада.

Представяйки примери, че душата на прага на другия свят познава души със сходни характеристики, в глава тридесет и пета Григорий отново се спира на връзката между отвъдното и Сицилия¹⁰⁶. Той разказва за двама свои съседни – Еуморфий и

¹⁰² **Gregorius Magnus**, Dialogi, IV:9

¹⁰³ **Gregorius Magnus**, Dialogi, IV:30, (De morte Theodorici regis Ariani.). В преписа от Сен Гален (X век) определението „арианина“ е пропуснато, Вж. St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 215, p. 276 – Gregorius Magnus, Dialogi <https://www.e-codices.ch/en/list/one/csg/0215> (07.07.2021)

¹⁰⁴ В гръцкия вариант „ὁ δευτερεύων τῶν δεφενσῶρων“.

¹⁰⁵ Папа Йоан I (498- 514) и папа Симах (523-526 г.).

¹⁰⁶ **Gregorius Magnus**, Dialogi, IV:35 (Quod se etiam ignotae animae nonnunquam in exitu recognoscunt, quae vel pro culpis tormenta, vel pro bonis actibus similia sunt praemia recepturae; et de morte Joannis et Ursi, Eumorphii, et Stephani)

Стефан, живели близо до бащината му къща в Рим още преди да се замонаши. Когато смъртта на Еуморфий наближила, той повикал слугата си и му заръчал: „Иди бързо, кажи на Стефан, опциона¹⁰⁷, да побърза, защото е готов корабът, с който ние трябва да тръгнем към Сицилия.“ Слугата помислил, че умирация бълнува и не изпълнил заръката. Еуморфий, обаче настоял и тогава момчето тръгнало. По средата на пътя срещнало някого, който му съобщил, че Стефан току що е умрял. Когато слугата се прибрал видял, че и Еуморфий е умрял. Провокиран от разказа, дякон Петър задава на папа Григорий въпрос: „Защо на излизащата душа се е явил кораб и защо умирацията предсказва, че ще бъде заведен в Сицилия?“ Отговорът на папата е, че душата не се нуждае от превоз, но умирацията, намирайки се още в тялото, вижда образи, с които са свикнали телесните му очи. По отношение на Сицилия той изказва предположение, че има връзка с това, че там повече отколкото на другите острови изригва огън, приготвен за мъчения: „Тези отвори, както разказват виделите ги, се разширяват с всеки ден и с приближаването на края на света в тях се събират грешниците, предвидени за мъчение с огън. Там се разкриват и самите места за мъчение.“¹⁰⁸ Григорий не споменава името на вулкана и не проличава да има други познания за него. Ясно се вижда, че според разсъжденията му причината за съществуването на вулканите е, че чрез тях Бог показва каква ще е съдбата на грешниците в Ада, за да се покаят приживе.

За средиземноморските вулкани през същия период пише и друг от отците на Църквата - Исидор Севилски (поч. 636 г.). В своите „Етимологии“ той разказва:

Планината Етна е наречена така на огъня (гр. „αἴθω“ - „горя“ – б.м.) и сярата, също както Геена (символично название за Ада в християнството – б.м.). Добре известно е, че от страната, където духат Еурос или Африкус (югоизточният и югозападният вятър от розата на ветровете – б.м.) планината има пещери, пълни със сярата. Когато морските вълни нахлуят в пещерите, те създават вятър, който подпалва сярата. Това са пламъците, които се виждат (на върха на планината – б.м.)¹⁰⁹

Редом с интерпретациите относно причините за вулканичната дейност Исидор Севилски показва отлична осведоменост за античните познания и представи. Той посочва изрично, че се позовава на поета Вергилий (I в. пр. Хр.). В текста му не се долавя следа от подценяване на античните познания. Единственият елемент на християнската образност по отношение на ада е топонимът „Геена“. В описанието на Сицилия Исидор посочва:

¹⁰⁷ Лат. *Optio* - военна длъжност, помощник, адютант.

¹⁰⁸ **Gregorius Magnus**, *Dialogi*, IV:35

¹⁰⁹ *Etymologiarum*, XIV:8

Има богати почви, изобилие от злато и е осеяна с пещери и тунели, пълни със сяр. Пламъците на Етна се показват там. В протока Сцила и Харбида поглъщат кораби или ги разбиват. Едно време е била родината на циклопите, а след това сестра на тирани¹¹⁰. По плодородие е първа от всички земи, които са браздени от плуг и засаждани със семена. Главен град е Сиракуза, с извора Аретуза и реката Алфей, създател на великолепни коне (*magnorum generatorem equorum – Vergil, Aen. III:704 – б.м.*). На този остров за първи път е измислена комедията¹¹¹.

Цитатът е типичен пример за смесване на природно описание с митологични мотиви. Исидор се спира и на Еолийските вулкани. При тяхното описание се позовава на Марк Теренций Варон (I в. пр. Хр.) – един от най-образованите римляни за времето си. Част от произведенията на Варон все още са били запазени във времето на написване на *Етимологиите*, но по-късно са изгубени и са познати именно по позовавания:

Еолийските острови на Сицилия са наречени на Еол, син на Хипот, когото поетите наричат крал на ветровете, но Варон казва, че е бил владетел на тези острови и е предсказвал посоката на вятъра по облаците и дима (от кратерите – б.м.). На невежите хора им се струвало, че той управлява ветровете. Тези острови се наричат още вулкански, защото горят като Етна. Девет от тях имат имена. Първият е Липари, кръстен на Липар, който е управлявал преди Еол. Вторият е Хиера („свещен“), защото има най-висок връх. Другите са Стронгиле (т.е. Стромболи), Дидим, Ерифуза, Хефестия, Феникуза, Еуонимос, Триподес и Сонорес. Понеже горят през нощта, те са наричани Еолийски или Вулканови. Първоначално някои от тях не са съществували, издигнали са се от морето и остават до този ден.¹¹²

Изглежда че Исидор Севилски не е запознат с връзката, която античните автори правят между остров Хиера (Вулкано) и боговете Хефест и Вулкан. Той не се позовава и на Вергилий, с чиито трудове е бил запознат и който нарича острова „Вулкания“. Възможно е също умишлено да е избегнал политеистическите мотиви, давайки своя интерпретация за името на острова. Последното изречение от цитата говори за изгубена познавателна основа. Разгледаните антични автори изказват само предположения, че Еолийските острови имат вулканичен произход. Исидор Севилски заявява категорично, че са се издигнали от морето. Това ни насочва към вече разгледаната подводна вулканична дейност в региона, а също и към възможността написаното да се основава на стари предания, а не на предположения.

Друга важна особеност, която Исидор отбелязва, отново е свързана с природната среда. Той предава, че солта в Сицилия е в различни цветове. Добиваната при Етна сол е лилава (*ubi Aetna est, purpureus*)¹¹³, за разлика от Пахинум, в южната част на острова,

¹¹⁰ В периода V-III век пр. Хр. Сицилия се управлява от тирани.

¹¹¹ Etymologiarum, XIV:6

¹¹² Etymologiarum, XIV:6

¹¹³ Etymologiarum, XVI:2

където солта е бяла и блестяща. Авторът има предвид добива на каменна сол (халит) и това е единственото подобно свидетелство измежду разгледаните извори. В действителност каменната сол може да бъде оцветена в различни цветове, в зависимост от кристалния си състав. Наличие на халит в кратери и пещери на Етна засичат и съвременните геохимически изследвания¹¹⁴. Свидетелствата на Исидор Севилски за добива на злато и сол показват икономическото значение на вулкана за търговията в региона. Проучването и разглеждането му в по-широк контекст би имало приносно значение.

В християнските средновековни текстове се забелязва употребата на вулканичната тема и с назидателна цел. В своята „История на чехите“ („*Chronica Boëmorum*“) Козма Пражки (ок. 1045 – 1125 г.) прави съпоставка между недъзите на обществото, в което живее, и вулкана Етна: „Надеждната бедност, някога обичана, сега отклоняват и отбягват като зла участ, защото любовта към имането гори у всички по-силно от огньовете на Етна“¹¹⁵. Това бегло споменаване на пръв поглед изглежда случайно. В същото време то препраща към религиозните нагласи, които разглеждат вулкана като най-ужасяващо и близко до Ада място.

Най-много средновековни християнски сведения за Етна датират от XIII в. Това може да се дължи на изместването на управлението на Свещената римска империя към Сицилия при управлението на Фридрих II (1220-1250) и съответно нарастването на вниманието на книжовниците към региона. Друга възможна причина е наличието на повишена вулканична активност.

В средновековните легенди за крал Артур, които Артуро Граф изследва, райският остров Авалон (*Insula Avallonis*) е свързан и със Сицилия. Както Роберт Лернер отбелязва, през XIII век крал Артур е герой не само на келтския, но на европейския фолклор¹¹⁶. Най-ранните сведения за връзката Артур-Етна идват от Гевасий Тилберийски (1150–1220). Гевасий е клирик с отлична юридическа подготовка, учил е в Болоня и участва в дипломатически преговори. Той има преки впечатления от Сицилия, тъй като между 1183-1189 г. е изпълнявал служба в двора на Уилям II Добрия – крал на Норманска Сицилия. В „*Otia Imperialia*“ Гевасий разказва любопитна случка:

¹¹⁴ Вж. **Jean-Paul Toutain, Jean-Paul Quisefit, Pierre Briole, Panalotis Aloupogiannis, Philippe Blanc, Guy Robaye**. Mineralogy and chemistry of solid aerosols emitted from Mount Etna. In: *Geochemical Journal*, Vol. 29, 1995, p. 170

¹¹⁵ **Cosmas Pragensis**. *Chronica Boëmorum* (lib.1 cap.3) in: Bretholz, Berthold: *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, Berlin, 1923, p. 9

¹¹⁶ **Lerner, Robert E.**, *Frederick II Alive*, Aloft..., p. 369

В Сицилия има планина Етна, в която горят пожари от сярата. В близост е град Катания, където са изложени мощите на Св. Агата – дева и мъченица, която закриля града от пламъците. На народен език тази планина се нарича „Монджибело“. Жителите говорят, че там в пущинака до наши дни се появява великият Артур. Случило се един ден конят на епископа на Катания, който бил добре охранен и пъргав, да се отскубне от ръцете на коняря и да избяга. Конярят напразно го търсил сред скали и в дерета. Загрижен, навлязъл в тъмна котловина. Какво повече? По тясна, но равна пътека момчето излязло в просторна равнина и там, във възхитителен дворец, открило Артур, лежащ в кралско легло. Когато узнал причината за посещението, кралят веднага върнал коня на момчето, за да го заведе на епископа. Той разказал как в древността бил ранен във война с племенника си Модред и дука на саксонците – Хилдерик. От дълго време бил там, а раните му се възобновявали всяка година. Изпратил подаръци на епископа, които мнозина видели и били изумени от тази новина.¹¹⁷

„Монджибело“ е друго широко разпространено название на Етна през този период. Името идва от „*mons*“ (лат. „планина“) и „*джабал*“ (ар. „планина“)¹¹⁸. Корените на това удвоено название лежат в периода, в който арабите владеят Сицилия (IX-XI век). Мюсюлманско население продължава да живее на острова до 1245 г., когато е изселено от император Фридрих II. Очевидно християните са възприели названието „*джабал*“ от местното ислямско население, защото никога арабски средновековен автор не го употребява.

Според Артуро Граф историята за Артур не е била разпространена сред сицилианците. Гервасий си я е измислил, преплитайки я с достоверни сведения за почитта на катанците към Св. Агата и огньовете на Етна. Подобна история разказва Цезарий от Хайстербах (1180-1240) в „*Dialogus miraculorum*“ („Диалог на чудесата“), отнасяйки я към времето около 1194 г., когато император Хайнрих VI присъединява Сицилия към владенията на Свещената римска империя. Тук се посочва, че е избягал конят на декана (*decanus*¹¹⁹) на Църквата в Палермо (*Palernensi*). След дълго търсене слугата му се натъкнал на старец, който му казал, че знае къде е конят – „в планината Гибер“¹²⁰, която е обитавана от моя крал Артур. Същата планина бълва пламъци като вулкан“¹²¹. Старецът казал още, че до четиринадесет дни деканът трябва да се представи пред Артур. Когато научил за поканата, деканът се засмял, но след това се разболял и умрял в уречения четиринадесети ден.

¹¹⁷ Откъсът е публикуван на латински и италиански в: **Graf, Arturo**. *Artù nell' Etna...*, pp. 303-335

¹¹⁸ Името се използва и до днес.

¹¹⁹ Т.е. архиепископ

¹²⁰ Изменено от „*джабал*“

¹²¹ **Graf, Arturo**. *Artù nell' Etna...*, pp. 303-335

Разглеждайки тази история, Артуро Граф е озадачен, защото тя твърде много се различава от предходната, а Цезарий от Хайстербах винаги посочва източниците си и се придържа към оригиналите, без да ги променя. Въз основа на използваната форма „*Palernensi*“, която се среща във френски текстове, Граф смята, че Цезарий е използвал френски източници.

Подобна история е разказана и от Стефан де Бурбон (ок. 1180 - 1261), който е доминикански проповедник. Разказът е приписан на някой си монах Джовани от Апулия: „*някакъв човек тръгнал след коня на господаря си. Започнал да се изкачва по планината, която е вулкан, където се казва, че е мястото на чистилицето (locus purgatorii), близо до град Катания*“. Там конярят намерил град с железни порти и попитал пазача за коня. Пазачът го посъветвал да намери господаря на града, но да не яде и да не пие каквото му предлагат. Вътре имало хора от различни народи, които му предлагали храни. Тук крал Артур не се споменава, но има общи елементи с предходните версии. Владетелят на града показал на коняря четири легла, приготвени за собственика на коня и трима лихвари. Дал му и златна купа със златен капак, която да занесе на господаря си. Когато собственикът на коня отворил купата от нея излязъл огън, хвърлил я в морето и морето се подпалило (*mare inflammatur*). По-късно той и тримата лихвари били отвлечени от четири черни коня. Артуро Граф вижда в този тайнствен град образа на Ада, владян от Сатаната, който търси сметка на грешниците. Според Антонио Пиолети златният съд е символ на вулкана¹²².

Темата за конете по склоновете на Етна вероятно е остатък от античната традиция. Към това насочват плодородните почви и гойните стада, за които говорят Омир и Страбон. Връзката, която Исидор Севилски прави между Алфей, конете и Сицилия също се гради на по-стари митологични пластове. Тя е свързана с мита за речния бог Алфей и нимфата Аретуза¹²³. Според митологията Аретуза се превърнала в извор в град Сиракуза. Алфей е река на полуостров Пелопонес, чиито води се сливат с тези на Аретуза в Сицилия. Страбон предава история за това как чаша, която била хвърлена в реката в Пелопонес, се появила в извора Аретуза ¹²⁴ Географът опровергава с логични доводи подобна възможност. С водите на река Алфей в митологията е свързано и едно от изпитанията на Херакъл (Херкулес) – почитването на авгиевите обори. Авгий, макар и не еднозначно, е смятан за син на Хелиос¹²⁵, чиито стада пасат в Сицилия. В

¹²² **Pioletti, Antonio.** Artù, Avallon, l'Etna, In: Quaderni medievali, 28 (1989), p. 10

¹²³ **Ovidius,** Metamorphoses, V:572 – 642

¹²⁴ **Strabo,** VI:270

¹²⁵ Пазваний, например, критикува това схващане, Вж. Пазваний, Описание на Елада – кн. 5

съчинението „*За реките*“, приписвано на Плутарх, се посочва, че и Алфей е син на Хелиос¹²⁶. Всичко това говори за устойчивостта на литературната основа, чиито кълнове се приспособяват и под различни форми си проправя път през вековете.

Освен на легендите за крал Артур и Етна, Артуро Граф обръща внимание и на френски средновековни легенди, които свързват с вулкана Моргана – сестрата на Артур. Според тези легенди Моргана е обитавала Етна още преди брат ѝ да се появи там. Граф, обаче, смята, че те са по-късни и основният му довод, е че Моргана не присъства в предадените от Гервасий Тилберийски и Цезарий от Хайстербах истории. Артурианската тема очевидно е добила популярност, тъй като са се съхранили и стихове за рицари, които посетили Монджибело за да търсят Артур. Антонио Пиолети добавя история, разказана от Гийом де Торела (р. 1348) за това как пътувал от остров Майорка на гърба на кит до остров Сицилия и там живеели Артур и Моргана¹²⁷. Същият изследовател обръща внимание и на назоваването на Моргана „*феята на Монджибело*“ (т.е. на Етна) в литературно произведение от XV век¹²⁸. Феята Моргана (Fata Morgana) дава името на оптичен феномен (мираж), проявяващ се в Месинския пролив, което според Пиолети е доказателство, че легендите за нея са били възприети от местното население.

Като надграждане над изследването на Артуро Граф, Пиолети представя легенди от края на XII в., в които се разказва, че Екскалибур, мечът на Артур, е в Етна. Той обръща внимание на английските и германските политически интереси към Сицилия в този период. Разглежда също и престоя на Ричард I Лъвското сърце на острова през 1190-1191 г. и военната помощ, която той оказва на сестра си – сицилианската кралица Джоан. В анализите си Антонио Пиолети достига до извода, че в легендите ясно проличава политически мотив¹²⁹.

Всички тези средновековни фантастични мотиви, са привнесени от външния свят и не са дело на местните сицилианци. В тази насока е и заключението на Артуро Граф, че на местна почва обикновено се прави връзка с античните представи за вулканите.

Описание на посещение на Етна се съдържа в *L'Image du monde* на Готие от Мец (XIII век), който е предприел изкачване на вулкана между 1246 и 1248 г. По своята същност творбата на Готие представлява енциклопедия във вид на поема. Описанието на вулкана също е предадено в стихове. Готие от Мец също използва названието

¹²⁶ **Pseudo-Plutarch**, De fluviis, XIX

¹²⁷ Pioletti, Antonio. Artù, Avallon, l'Etna..., p. 12

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid., pp. 28-30

„Монджибело“. Авторът разказва, че се е изкачил до върха на Етна, за да види какво има там¹³⁰. Готие предпочита да се опре на древногръцката митология: „Устата е пълна с дим, Хадес пуши, без да почива“¹³¹. Смесването на митове, антични представи и географски описания е характерно за цялата му творба. По отношение на Етна той отбелязва, че планината е много висока и върхът ѝ е в облаците. Той говори за суха земя, за огън и пожари, „камъни, които пеят“ и са като желязо, както и за гръмотевици. Споменава също, че има и друг вулкан в морето „който пуши“, с което има предвид или Вулкано или Стромболи. Съсредоточаването върху природната картина отличава неговото описание от това на другите християнски автори.

Ключова историческа фигура, свързвана с вулкана Етна е Фридрих II – император на Свещената Римска империя в периода 1220-1250 г. Връзката е направена от последователите на Йоаким да Фиоре¹³². Юлия Ева Ваненмахер, която е автор на поредица изследвания върху личността и философските възгледи на Йоаким да Фиоре, го определя като един от най-влиятелните тълкуватели на Апокалипсиса през Средновековието¹³³.

През 1239 г. папа Григорий IX отлъчва император Фридрих II от Църквата. Орденът на францисканците приглася на папата като демонизира императора. Най-силна е пропагандата на онази част от францисканците, които са привърженици на идеите на Йоаким да Фиоре. Йоакимитите твърдят, че императорът е Антихриста и през 1260 г. ще покаже истинската си същност. Фридрих II управлява владенията си от остров Сицилия. Умира в Апулия през декември 1250 г. Тази смърт не съвпада с годината определена от йоакимитите, което отприщва вълна от спекулации, че Фридрих II не е умрял, а се укрива във вулкана Етна и чака определеното за Антихриста време¹³⁴.

Най-ранният запазен текст, разказващ за укриващия се във вулкана Фридрих, е дело на Томас от Екълстон (поч. 1259 г.) – английски хронист, монах от Францисканския орден. Той предава история, разказана му от друг францисканец – Мансуерто да

¹³⁰ Откъсът за посещението на вулкана е публикуван в: **Meyer, Paul**. Les manuscrits français de Cambridge. In: *Romania* (144), 1907, 520-521

¹³¹ Хадес е бог на подземното царство според Древногръцката митология.

¹³² Роден е около 1135 г. в Калабрия. Определян е като един от най-изтъкнатите европейски средновековни теолози. Смята, че човешкото битие се дели на три епохи: Епоха на Отец (Стар завет), Епоха на Сина (Нов завет) и епоха на Светия дух (Времето след Страшния съд). Тома Аквински (XIII в.) критикува теорията на Йоаким да Фиоре, докато Данте Алигиери (XIV в.) го поставя в Рая на „*Божествена комедия*“. Йоаким смята, че Епохата на Сина въвви към своя край. Последователите му спрягат като вероятна година на Апокалипсиса 1260 г., поради което тя заема важно място в есхатологичните им разсъждения.

¹³³ **Wannenmacher, Julia Eva**. Apocalypse, Antichrists and the Third Age: Joachim of Fiore's Peaceful Revolution. In: *Ancient Christian Interpretations of "Violent Texts" in the Apocalypse* (eds. **Andreas Merkt, Tobias Nicklas, Joseph Verheyden**), 2011 p. 267-286

¹³⁴ Вж.: **Lerner, Robert E.**, Frederick II Alive, Aloft..., pp. 359-384

Кастилионе, който пристигнал в Лондон през април 1258 г. в качеството си на папски легат:

Каза също: „Един от благочестивите братя в Сицилия видял как петхилядна войска навлиза с коне в морето. Спуснали се в морето, а то сякаш кипяло. Начело им бил император Фридрих, който отишъл в планината Етна. По същото време (т.е. на видението – б.м.) Фридрих умрял.“¹³⁵

Роберт Лернер, който задълбочено разглежда темата, не успява на намери отчетлива връзка между тезата на францисканците-йоакимити за Антихриста и утвърдили се в близко до това време фолклорен мотив за Фридрих II в Етна¹³⁶. Противоречието се състои в това, че йоакимитите смятат, че Фридрих II ще се върне за да върши още злини, а в местните легенди Фридрих е възприеман като положителен образ. Отражение от йоакимитското схващане е изобразяването на Фридрих II като последната глава на седмоглавия звяр от Откровението на Йоан в пражкия препис на „*Liber figurarum*“¹³⁷.

В християнската писмена традиция от Средновековието се срещат редица кратки описания на необичайни видения в района на Етна. През 1281 г. „били видени множество сенки, биещи се помежду си“¹³⁸. В „*Historia Sicula*“ се съдържа упоменаване на демони, които се появили по склоновете на вулкана, и всявали страх и ужас¹³⁹. Джузепе Анджели отбелязва, че това явление се отнася към 1329 г., когато имало едновременно земетресение и вулканична дейност¹⁴⁰.

Позовавайки се на средновековните автори, Жак льо Гоф говори за „*двойствена география*“ – на този и на отвъдния свят¹⁴¹. В помощ на анализите си той привежда извори за определяне мястото на чистилицето. Една от отправните точки е „*Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii*“ („Трактат за чистилицето на Св. Патрик“) от втората половина на XII век. Входът на чистилицето според трактата се намира на остров по средата на езерото Лох Дерг в северната част на Ирландия. Друго място, възприемано като вход към чистилицето, е вулканът Етна в Сицилия. Изследването на Льо Гоф върху произхода и еволюиите на представите за чистилицето показва, че, макар да има основания, връзка между вулканите и пречистването на душите не се утвърждава в

¹³⁵ MGH, SS, vol. 28, p. 567

¹³⁶ Lerner, Robert E., Frederick II Alive, Aloft..., p. 369

¹³⁷ Praha, Knihovna Národního muzea, XIV.B.17 <http://initiale.irht.cnrs.fr/codex/3576> (08.07.2021 г.)

¹³⁸ Bardi, G., Sommario ovvero età del mondo chronologiche, Venezia 1581, p. 557; Angelo, Giuseppe. Terremoti ed eruzioni..., p. 96

¹³⁹ Nicolai Specialis. Historia sicula. In: Bibliotheca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere, (ed. R. Gregorio), vol. I, Palermo 1791, p. 496

¹⁴⁰ Angelo, Giuseppe. Terremoti ed eruzioni..., p. 96

¹⁴¹ Ibid., p. 177

писмената традиция. Средновековните автори предпочитат да свързват вулканите с Ада.

Извън църковните среди, Етна намира място в богатата образната система на флорентинеца Данте Алигиери. В „*Божествена комедия*“ (1320 г.) в третият отдел от седмия кръг на Ада Данте прави сравнение с наковалните в Монджибело (т.е. с античните митове за циклопите в Етна – б.м.). Творбата на Данте показва синтез на образи, които съществуват през вековете. В някои случаи те са познати на регионално, а в други – на интелектуално ниво. „*Божествена комедия*“ е пропита от нов тип мислене, намиращо продължение в шедьоврите на Ренесанса. Призоваването на бог Вулкан „*Vuon Vulcano, aiuta, aiuta!*“¹⁴² („*Вулкане добър, помогни, помогни!*“) категорично говори за жизнеността на античната традиция.

Б) Ислямски текстове

Под влиянието на Античната традиция, редица средновековни арабски учени посочват, че Земята има кълбовидна форма. За да помогнат на читателите си да добият представа, авторите правят сравнения: ал-Мақдисй (X в.) – сравнява положението на Земята с жълтък в яйце; ал-Идрйсй (XII в.) – яйце във вода¹⁴³; ибн Халдун (XIV в.) – плаващ във вода грозд¹⁴⁴. Критика на Старозаветното възприятие, че под земята има вода се съдържа във „*Встъпление*“ на ибн Халдун: „*Някои си представят, че водата е „под“ земята, но това не е вярно. Естествената „дълбочина“ е „сърцевината“ на земята, средината на нейното кълбо, която е центърът на кълбото привличащо всичко, което има тегло.*“¹⁴⁵ Не са рядкост и позоваванията на географските трудове на Птолемей (II в.). Връзката с античното познание е причина ислямските средновековни автори да получат признателност от европейските учени-геолози през XIX век. В този дух Карл Алфред фон Цител твърди: „*За много векове (800-1300 г.) арабите били единствения народ, в който истинският дух на античните култура и познания били запазени живи.*“¹⁴⁶ В следващите редове предстои да проследим дали са налице следи

¹⁴² **Dante Alighieri**, Inferno: Canto XIV:57 <https://digitaldante.columbia.edu/dante/divine-comedy/inferno/inferno-14/> (20.07.2021 г.)

¹⁴³ **Amari, M., Sghiaparelli, G.**, L'Italia descritta nel «Libro del Re Ruggero» compilato da EDRISI. Testo arabo pubblicato con versione e note, Atti della Reale Accademia dei Lincei. Anno CCLXXIV, 1876 – 1877 seria secunda, Vol. VIII, Roma, 1883 p. 10

¹⁴⁴ **Ибн Халдун** „Встъпление“ (съст. **Йордан Пеев**), София, Наука и Изкуство, 1984, с. 90

¹⁴⁵ Пак там, с. 91

¹⁴⁶ **Von Zittel, K. A.**, History of Geology and Palaeontology to the End of the Nineteenth Century. London: Walter Scott and Charles Scribner's Sons, 1901, p. 11

от античните познания в средновековните арабски текстове по отношение на Етна и Еолийските вулкани.

Сицилия представлява интерес за средновековните ислямски автори, тъй като е арабско владение в периода IX – XI в. Редица ислямски учени отделят внимание на природните характеристики на острова. Част от тях го посещават лично, а останалите дължат впечатленията си на посредници. В случаите, в които географите се концентрират върху проследяването на разстояния и описание на селищната мрежа, Етна и Еолийските вулкани са отбелязвани само като природен ориентир¹⁴⁷. Същото може да се каже и за някои от описанията на историците, упоменаващи Етна заради извършени военни действия или набези в района¹⁴⁸.

Арабските автори използват събирателните имена *джабал ан-Нър* (Огнената планина) и *джабал ал-Буркән* (Вулканичната планина) за средиземноморските вулкани. Конкретизиране е налице в по-редки случаи: *Атма* (Етна); *Буркән* (о. Вулкан) и *Истранджлӯ/Истанбрӣ* (Стромболи).

През X век ал-Мас'удӣ съобщава, че в Сицилия има „*джабал ал-Буркән*“, която изхвърля „*тела, трупове и кости*“¹⁴⁹. По-късни автори също обръщат внимание на тази тема, като в техните текстове се наблюдават изменения:

1. Мухаммад ибн Абӣ Бақр аз-Зухрӣ, XII век: „*Хвърля огромни искри, изпълващи хоризонта и се издига във въздуха на повече от сто лакти, след това пада в морето и става черен камък на повърхността на водата. И се твърди, че приличат на децата на Адам (т.е. на хора) и става черен камък когато попадне във водата.*“¹⁵⁰;

2. Шамс ад-Дйн ал-'Ансәрӣ ад-Дамашқӣ, XIII век: „*Той (вулканът – б.м.) изхвърля огън до небето заедно с отломки като тела на хора без глави. Издигат се във висините, след това падат в морето*“¹⁵¹.

Повторяемостта на мотива може да има връзка с представянето на Ада като „*трошило*“ в Корана:

Смята, че неговото богатство ще го увековечи.

Ала не! Ще бъде хвърлен в Трошилото.

А откъде да знаеш ти какво е Трошилото? -

Разпаленият Огън на Аллах,
който прониква до сърцата.¹⁵²

¹⁴⁷ Такива са сведенията на Йақут (1179–1229), BAS, аг., р. 131; ибн Са'йд, BAS, аг., р. 135

¹⁴⁸ Вж.: ибн ал-Адӣр, BAS, аг., р. 226; 235; ибн 'Адәрӣ, BAS, аг., р. 357; ибн Халдӯн, BAS, аг., р. 468; 473

¹⁴⁹ BAS, аг., р. 1

¹⁵⁰ BAS, аг., р. 159

¹⁵¹ BAS, аг., р. 144

¹⁵² Коран, 104:3-7

Съпоставка между кратерите и Ада не изрично посочена. Тълкуването на писанията на средновековните автори в тази посока е лишено от сигурна опора, защото никъде не посочено, че Ада има отвори, които бълват човешки тела. Възможно е също в планината да са откривани кости и вкаменелости и откривателите им да са разпространили версията, че те са изхвърляни от кратерите.

Авторите от XIII и XIV век, изрично посочват, че тези изхвърлени от вулкана тела падат в морето. Отломки с подобен размер (т. нар. „вулканични бомби“) трудно биха достигнали от кратерите на Етна до морето - разстояние от около 20 км. по въздух. Съвременните проучвания сочат, че блок с диаметър половин метър може да бъде изхвърлен на разстояние 3 км. от кратера на вулкана, а по-малки блокове могат да бъдат запратени и на около 6 км¹⁵³. Това означава, че достигането на вулканични бомби до морската повърхност е невъзможно при Етна, но е възможно при вулканите Вулкано и Стромболи.

Вероятно в текстовете се е получило преплитане с друга често срещана тема в арабските описания – вулканичната шлака. При активна дейност изхвърляната от кратерите шлака залива съседните райони като дъжд. Шлакът е сиво-черна материя с различни размери. Поради вулканичната газова среда, в която се създава, тя е лека, изпълнена е с шупли и не потъва при потапяне. Всички автори, които разказват за тази шлака, обръщат внимание на козметичното ѝ предназначение:

- Псевдо ал-Ўақиди¹⁵⁴, XII век: „Каза, че ако паднат парчета от тези въглени във водата, се превръщат отново в лек черен камък, носи се по повърхността на водата и е от този вид, с който си трият краката.“¹⁵⁵
- Абū Хамид, XII век: „а онзи, който попада в морето, се превръща в черен шуплест камък. Почистват с тях краката си в банята¹⁵⁶, те плуват по водата.“¹⁵⁷

¹⁵³ Encyclopedia of Volcanoes (Sigurdsson, H. ed.) (Second edition), Academic Press, 2015, p. 510

¹⁵⁴ На ал-Ўақиди¹⁵⁴ (747/8-822) погрешно е приписана хрониката „Футуḫ аш-Шам“ „Завоюването на Сирия“, която е по-късна. Грешката е установена и затова авторът на „Футуḫ аш-Шам“ е отбелязан като „псевдо ал-Ўақиди“. Съществуват противоречиви датировки на хрониката, но като цяло се възприема, че е от времето на Кръстоносните походи.

¹⁵⁵ BAS ar., p. 199

¹⁵⁶ Сведения в тази посока не са налице в античните и християнските текстове. Арабските автори въвеждат темата за употребата на вулканичната шлака. В добавка с текста на аз-Зухри (XII век): „(Кратерът – б.м.) е на върха на планината в отвори като на баня. От там издиша огън.“ (BAS, ar., p. 159), става видима връзката с характеристиките на културната среда. Измиването е елемент от строго утвърдените религиозни практики, а баните са често срещан елемент от градската среда в ислямските средновековни градове.

¹⁵⁷ BAS ar., p. 75

- Шамс ад-Дйн ад-Дамашќй, XIII в.: *Издигат се във висините след това падат в морето и остават на повърхността на водата. С тези камъни си трият краката.*¹⁵⁸

Доказателство за смесването на двата мотива, за изхвърлянето на човешки тела от вулкана и за шпаката, която не потъва, е най-късният разказ, който е и най-подробен. Негов автор е хронистът ан-Нуъайрй (1279-1331 г.)¹⁵⁹:

На този остров, а казват и на съседен остров, има вулкан, наречен Етна, от който излизат тела като тела на хора без глави. Издигат се във въздуха през нощта, след това падат в морето и плуват по повърхността на водата. От тях се образува камъкът *мару*¹⁶⁰. С тези камъни си трият краката.¹⁶¹

Във „*Футу̀х аш-Шām*“ („*Завладяването на Сирия*“) на Псевдо ал-Ўаќидй е предаден и разказ, в който изхвърлените от Етна въглени са сравнени с камила¹⁶². Сравнението показва стремеж да се въздейства на въображението, което може да е мотив и на вече споменатите автори. Подобни сравнения не могат да се открият в античните и християнските текстове. Те показват връзка с образната система и културната среда на ползване на текста.

Значим географски труд, който е съставен в Сицилия, е „*Нузхат ал-муитāќ фй-иҳтирāќ ал-афāќ*“ („*Пътешествие на копнеещия да преброди страните*“). Негов автор е аш-Шарйф ал-Идрйсй (1100 – 1165), който работи в двора на сицилианския крал Роже II в Палермо¹⁶³. Книгата представлява енциклопедично описание на познатия свят и е придружена от кръгла карта на света и още 69 карти на отделните области, разпределени в седем климата. От текста на ал-Идрйсй личи, че той не се интересува от вулканите като значим географски обект. Вулканът Етна е споменаван само мимоходом във връзка с описваните селища. Така например за град географът посочва:

Ачи е морски град от древни времена. Има пазар и равнина с красиви плодородни земи, природата е толкова топла, че реколтата узрява преди това да се случи в другите части на Сицилия. Оттук се изнасят смола, катран и други стоки в голямо количество. На запад от този град е планината наричана *джабал ан-Нār*¹⁶⁴

¹⁵⁸ BAS ar., p. 145

¹⁵⁹ *Нихāйат ал-араб фй фунун ал-адаб* („Предел на желанията в литературата“), BAS, ar., pp. 423-459

¹⁶⁰ Микеле Амари смята, че името е грешка на преписвача, защото думата означава „кремък“.

¹⁶¹ BAS, ar., p. 424

¹⁶² BAS, ar., p. 199

¹⁶³ През втората половина на XI в. норманите отвоюват Сицилия от арабите. През 1130 г. е провъзгласено създаването на кралство Сицилия.

¹⁶⁴ **Amari, M., Sghiaparelli, G.**, L'Italia descritta nel «Libro del Re Ruggero» compilato da EDRISI. Testo arabo pubblicato con versione e note, Atti della Reale Accademia dei Lincei. Anno CCLXXIV, 1876 – 1877 seria secunda, Vol. VIII, Roma, 1883, p. 28. „*Джабал ан-Нār*“ (Огнената планина) е названието, използвано за Етна и в средновековните ислямски карти.

За остров Стромболи ал-Идрйси посочва: „*няма пристанище, има планина, от която по всяко време излиза огън (...), когато е силен изхвърля горещи камъни и издава ужасяващ рев, който се чува от далеч като гръм. На този остров има диви кози*“¹⁶⁵.

Възможно е да е имало и други текстове на ал-Идрйси, които разглеждат природата на средиземноморските вулкани. Абулфеда (Абӯ ал-Фидā), (поч. 1331) се позовава на ал-Идрйси, посочвайки: .

Ал-Идрйси казва, че „Буркāн“ (т.е. „вулкан“ - б.м.) е името на две планини, едната от които се намира на отделен остров на север от Сицилия, от който няма по-грозен на изглед на света. Вторият вулкан е на остров Сицилия в земя с много слаба почва и пещери. Каза: „От тази планина непрекъснато се издигат ту огнени пламъци, ту дим. И всеки път духат силни ветрове, в тези пещери се събират купчини от пясък, като че ли гориво, подхранващо огъня. Тези пещери имат отдушници, от които се чува бучене като вой на кучета“¹⁶⁶.

Този текст не присъства в „*Пътешествие на копнеещия да преброди страните*“. Очевидно е от изгубено съчинение на географа, за когото е известно че е имал други трудове.

Дивите кози, за които ал-Идрйси споменава при описанието на Стромболи, изглежда са популярна тема. Шахāб ад-дйн ал-‘Умарй (XIV век) пише: „*Остров Вулкано не е голям. На него има планина, на която понякога гори силен огън и се чува бучене като гръмотевичен тътен. На него има диви кози.*“. Ал-‘Умарй уточнява, че и на другите малки острови има диви кози. Вероятно авторите смятат, че ще предизвикат учудване у читателите, които ще се питат как животните са попаднали там и как оцеляват.

Друг географ, чиито сведения са от особена важност, е ибн Джубайр. Той пристига в Сицилия през декември 1184 и остава на острова до февруари 1185 г. Като първи впечатления от Етна ибн Джубайр споделя:

(...) пред нас се появи планината, в която има вулкан и е огромна планина, издигаща се до небето, покрита със сняг. Съобщиха ни, че при ясно време в морето тя се вижда на повече от сто мили. (...) видяхме пред нас Джабал ан-Нār прочутия сицилиански вулкан и се зарадвахме на това.¹⁶⁷

Още веднъж в текста географът уточнява, че вулканът е „*покрит със сняг зиме и лете*“¹⁶⁸, макар впечатленията му да са само от зимната картина. На път за Палермо, той преминава с кораб край Еолийските острови. Посочва, че островите са девет, а два

¹⁶⁵ Ibid., p. 17-18

¹⁶⁶ BAS, ar., p. 149

¹⁶⁷ BAS, ar., pp. 76-77

¹⁶⁸ BAS, ar., p. 82

от тях бъдат огън постоянно¹⁶⁹. Ибн Джубайр свидетелства, че е видял червен огън да се издига от тях през нощта. Той предава, че са му разказали, че от планините се издига „огнен дъх“¹⁷⁰, който е способен да задържи огромен камък във въздуха и отбелязва, че от няколко години потокът от лава не спира и достига дори до морето¹⁷¹.

Вятърът във вулканичните пещери, на които и античните автори отделят обстойно внимание, впечатлява и други ислямски автори. В тази връзка ибн ал-Шаббат (поч. 1282/1283 г.) отбелязва: „ако духа подземен вятър, се чува ужасяващо боботене като гръмотевица от буря“¹⁷². Важно за установяването на античната връзка е и указанието на Шамс ад-Дйн ад-Дамашќй (XIII в):

Морските пътешественици твърдят, че между тези две планини (Етна и Вулкано – б.м.) огньовете се бият и воюват помежду си. Гърците (*ал-йўнāн*) се нарекли тази планина „планина на златото“, защото в нея има находища на злато, сяра, живак и други¹⁷³.

Позоваването е твърде обобщаващо, но видимо прилича на описанието, оставено от Диодор Сицилийски (I век пр. Хр.): „Някои говорят, че съществува подземен тунел, водещ от тези острови (Вулкано и Стромболи) към Етна, така че лавата е обща и затова кратерите им бъдат огън в повечето случаи по едно и също време с Етна“¹⁷⁴. Вероятно се е запазила следа от античната интерпретация за тунела с лава, в добавка с идеята за подземен сблъсък между горящата материя, който става видим чрез едновременната активност на вулканите. Не е известно гърците да са използвали името „планина на златото“, но за добив на злато говори и Исидор Севилски (VI-VII век).

Подобни опити за интерпретации има и за имената на другите вулкани. Според Абулфеда (поч. 1331) „Вулкано, и Стромболи означават „гръмотевица“ и „светкавица““¹⁷⁵. Интерпретацията на имената не отговаря нито на латинската, нито на гръцката писмена традиция. Тя вероятно се основава на типичните прояви на вулканична дейност на двата острова. Вулканичните светкавици и гръмотевици са необичайни и впечатляващи природни явления. Те са причина и за споменатите разсъждения на Сенека (I в. пр. Хр. – I в.)¹⁷⁶.

¹⁶⁹ BAS, ar., 86 Според Микеле Амари тук ибн Джубайр има предвид Вулкано и Вулканело, който е свързан с Вулкано, чрез провлак и е част от острова. Вулканът Стромболи е отдалечен в северна посока и едва ли кораба е преминал край него.

¹⁷⁰ BAS, ar., p. 86

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² BAS, ar., p. 210

¹⁷³ BAS, ar., p. 146

¹⁷⁴ **Diodorus Siculus**, Bibliotheca Historica, V-7 (3)

¹⁷⁵ BAS, ar., p. 149

¹⁷⁶ **Seneca**, Quaestiones Naturales, II:30.

Двама автори от XII век - Абӯ Хāмид Муҳаммад ибн ‘Абд ар-Раҳим и Псевдо ал-Ўқидӣ се позовават на един и същи човек, когото срещнали в Багдад - Абӯ ал-Қасим ибн ал-Хāким ас-Қиқиллӣ¹⁷⁷, който им разказал спомените си за вулкана. Преразказът на Абӯ Хāмид е по-подробен. Същевременно Псевдо ал-Ўқидӣ предава първо разказ на ибн Харқал, който претърпял корабокрушение в морето от страната на Етна и е прекарал известно време на острова. Разказът на корабокрушенеца има общи елементи с текста на Абӯ Хāмид, който, обаче, се позовава само на ас-Қиқиллӣ. Разликите са онагледени в **таблица 1** (Вж. Табл. 1 в ПРИЛОЖЕНИЯ). Текстът в курсив показва разминаване на източниците, но съвпадение на сведенията. Подчертаният текст указва пълно съвпадение.

Не са известни подробности за времето и средата на съставяне на текста на Псевдо ал-Ўқидӣ. Възможно е той да е по-ранния от двата текста и да е съставен в края на XI или в началото на XII в., когато е имало засилена миграция на мюсюлмани от Сицилия към ислямските земи заради попадането на острова в ръцете на норманите. Вероятно отклонението при Абӯ Хāмид да идва от желанието му да въведе темата за Ада. Като посочва, че огънят от вулкана не изгаря дървета, вероятно той прави препратка към дървото Закум, което според Корана никне от дъното на ада и огъня не му вреди (Коран 37:62-67). Задачата по анализа се усложнява допълнително от единствения средновековен китайски източник за вулкана Етна, който дава близки сведения.

Леонардо Олшки изследва китайския трактат „*Описание на варварските народи*“ (1225 г.), в който се съдържа описание на остров Сицилия. Олшки достига до извода, че сведенията в него идват през арабски източници. Един от доводите му е названието на острова в трактата - „Сй-киа-ли-йе“, което наподобява арабския вариант „Сицилийа“. Авторът на трактата Чао Джу-куа е заемал административна длъжност в сферата на търговията в пристанищен град. Той разказва за далечния остров Сицилия и описва намиращия се там вулкан:

В тази страна има планина с много дълбока дупка. През четирите сезона от нея излиза огън. Гледана отдалеч, сутрин изглежда като дим, вечер е в пламък; наблюдавана отблизо е като силен ревящ огън. Хората в тази страна носят на прът голям камък тежащ петстотин либри¹⁷⁸, хвърлят го в дупката и след взрив излизат камъчета като пемза. На всеки пет години излизат огън и камъни (огнени камъни? – б. Леонардо Олшки) текат надолу към брега и след това се връщат обратно. Дърветата в

¹⁷⁷ При Псевдо ал-Ўқидӣ „Абӯ ал-Қасим ибн ал-Хāким аз-Зāхд“

¹⁷⁸ 1 китайска либра = 604,8 гр. – уточнение на Леонардо Олшки. Следователно 500 либри са около 300 кг.

горите, през които текаат, не изгарят, докато камъните, които срещат изгарят до пепел“¹⁷⁹

Според Леонардо Олшки Чао Джу-куа не е почерпил сведенията си от обикновени търговци и мореплаватели, а от високообразовани мюсюлмани, за каквито привежда примери, че са се приспособили и са заемали постове в Китай¹⁸⁰. Олшки отбелязва, че в китайската писмена традиция не се съдържат описания на вулкани и дори специализираните китайски географски трудове от периода не отделят внимание на азиатските и островните вулкани. В повествованието на Чао Джу-куа разказът за Етна има ролята на екзотична приказка за далечни земи и непознати народи.

Мотивът за вулканичния огън, който не изгаря дърветата сред ислямските автори се среща само при Абӯ Хāмид Мухаммад ибн ‘Абд ар-Рахīm. През неговия текст, през неизвестни други текстове или легенди, разказвани от пътешественици, този мотив изглежда е добил известност през първата половина на XIII век и е достигнал до Китай.

Сведението, че хората в Сицилия хвърлят в кратера голям камък, който се раздробява на малки камъни не се среща на друго място. Възможно е да е станала грешка при превода и разказвачите да са описвали размерите на камъните, които вулкана изхвърля и дъждовете от вулканична шлака. Отбелязаната петгодишна цикличност на вулканичната активност също няма паралели.

Мотивът от китайския извор „*сутрин изглежда като дим, вечер е в пламък*“ се среща в различни варианти в ислямските извори: Псевдо ал-Ўāқидй (XII век): „*през деня (излиза – б.м.) син пушек като дим от сребърни слитъци, през нощта от него излиза огън*“¹⁸¹; Шамс ад-Дйн ад-Дамашқй (XIII век): „*През нощта (огънят – б.м.) се вижда от далеч в морето и дим се вижда през деня.*“¹⁸²; Абулфеда (XIV век): „*Все още се появява от тях дим през деня и огън през нощта.*“¹⁸³ Двойката „ден-нощ“ в описанието на Етна се среща още при поета Пиндар (VI-V в. пр. Хр.): „*в бял ден облаци пара, а през нощта, пламтяща в червено*“¹⁸⁴ Тя напомня и за старозаветния цитат: „*Ти вървиш пред тях денем в облачен стълб, а нощем в огнен стълб*“ (Числа, 14:14) При Средновековни християнски автори подобен изказ не е възприет.

¹⁷⁹ Цит. по.: **Olschki, L.** L'Etna nelle tradizioni orientali del Medio Evo. In: Atti della Accademia Nazionale dei Lincei: Rendiconti, Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche 14 (1959), p. 357

¹⁸⁰ Ibid., p. 362 Най-ранните извори за арабски плавания към Китай са от средата на IX век Вж.: **Aleem, A Anwar.** History of Arab navigation in the Indian Ocean. MBAI Special Publication dedicated to Dr. N K Panikkar (2), 1973, pp. 255-269

¹⁸¹ BAS, ar., p. 198

¹⁸² BAS, ar., p. 145

¹⁸³ BAS, ar., p. 148

¹⁸⁴ **Pindar,** Pythian 1:20

Любопитно е дали ислямските автори знаят за някого, който се е опитвал да достигне кратерите, каквито сведения има в античните и християнските извори. Според ал-Қазўйний (XIII век): *„Не може никой да доближи до него“*¹⁸⁵; според Шамс ад-Дйн ад-Дамашқй, (XIII век): *„около него (кратера – б.м.) има огромно количество мека пепел, с която е заобиколен, но, поради мекотата ѝ и голямата горещина на върха близо до мястото на огъня, никой не може да ходи по нея“*¹⁸⁶. Описанието съответства на преразказаните от Страбон (I в. пр. Хр-I в.) впечатления от очевидци: *„но когато пясъкът, по който ходели, станал горещ и дълбок, те се върнали обратно“*¹⁸⁷. В тази насока е и указанието на ал-Идрейсй за вулкана Везувий - не може да бъде достигнат, защото хвърля огън и камъни, там *„не бива да се ходи“*¹⁸⁸, което се доближава до *„наистина това място не бива да се доближава или да се гледа“* на Страбон¹⁸⁹.

Макар да не се откриват сведения за посетители на вулканичните кратери, изглежда е имало работници, които са се специализирали в добива на природни богатства – сяра и нефт от Етна. Ал-Қазўйний свидетелства, че *„от този вулкан се отделя сяра, каквато няма другаде“*¹⁹⁰. Ибн ал-Шаббāt (поч. 1282/1283 г.) предава за добива на сяра: *„понякога я откриват втечнена да се лее и правят места в земята, където да се събира. Друг път я намират вкаменена и я секат с кирки.“*¹⁹¹

Същите автори разказват и за методите за добиване на нефт. Ибн ал-Шаббāt споменава три кладенеца, от които излиза нефт всяка година през февруари, март и април. *„Спускат се в кладенеца до дъното и мъжът, който влиза там, покрива главата си и запушва ноздрите си, защото ако диша на дъното, ще умре“*.¹⁹² Ал-Қазўйний отбелязва, че тези извори са близо до Сиракуза. Той също говори за три кладенеца в които през пролетта излиза нефт и посочва, че *„спускането в тези кладенци (става) по стълби, а слизацият се покрива с маска и запушва ноздрите си“*, защото в противен случай ще умре.¹⁹³

И в днешни дни в Сицилия се добиват сяра и нефт. Ако находищата на сяра могат категорично да се обвържат с вулканичната дейност, то при нефтените находища тази категоричност не е налице. Съвременният добив на нефт на острова датира от 50-те

¹⁸⁵ BAS, ar., p. 141

¹⁸⁶ BAS, ar., pp. 144-145

¹⁸⁷ **Strabo** VI:273-274

¹⁸⁸ Вж: **Amari, M., Sghiaparelli, G.**, L'Italia descritta..., p. 79

¹⁸⁹ **Strabo**, VI:273-274

¹⁹⁰ BAS, ar., p. 142

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² BAS, ar., p. 210

¹⁹³ BAS, ar., p. 142

години на XX в¹⁹⁴ и е най-активен край градовете Джела и Рагуза (в южната част на острова), които не са в района нито на Сиракуза, нито на планината Етна. Това в никакъв случай не омаловажава сведенията на средновековните арабски автори. Добивът на нефт през Средновековието все още е слабо проучен. Обикновено той е отбелязван около темата за „гръцкия огън“¹⁹⁵.

В описанията на средновековните ислямски автори преобладават отрицателните описания на вулкана. Според ибн ал-Шаббāt „не е познат по-ужасен изглед от неговия“; ал-Қазўйнї твърди: „няма на света вулкан по-ужасен“¹⁹⁶; а Абулфеда свидетелства: „няма по-грозен на глед на света“¹⁹⁷. Единствено ибн Джубайр посочва, че се е зарадвал да види вулкана¹⁹⁸. Подобни негативни описания не се откриват в античните и християнските текстове.

По отношение на разрушенията, нанесени от лавата, Шамс ад-Дїн ад-Дамашқї разказва, че бълваните от вулкана камъни „изгарят заедно с всичко, върху което минат, и го превръщат в подобие на желязна шлака.“¹⁹⁹. Той разказва и за унищожението на Катания: „Град Катания беше голям, но го изгори вулканът на острова“²⁰⁰. Вулканичното събитие следва да се е състояло през първата половина на XIII в., защото следващото изречение свидетелства, че император Фридрих II (поч. 1250 г.) е построил нов град – Аугуста. Възможно е да става дума за изригването на Етна от 1224 г., при което лавата достигнала до морето²⁰¹. Унищожително изригване е отбелязано и от ан-Нуўайрї: „Катания беше прочут град, но го изгори вулкана“²⁰². Той също посочва, събитието е станало причина императорът да построи нов град.

Заклучение:

Подробното изложение и описателно-аналитичният подход на Страбон по отношение на вулканите остават ненадминати в следващите векове. За разрыв с

¹⁹⁴ Вж. подробно в: **Granath, J. W., Casero, P.** Tectonic setting of the petroleum systems of Sicily, in: **R. Swennen, F. Roure, and J. W. Granath, eds.**, Deformation, fluid flow, and reservoir appraisal in foreland fold and thrust belts: AAPG Hedberg Series, no. 1, 2004, pp. 391–411

¹⁹⁵ Вж. напр.: **Forbes, R. J.** Naphtha Goes To War, In: More Studies in Early Petroleum History 1860–1880, Leiden: E.J. Brill, 1959, pp. 70–90

¹⁹⁶ BAS, ar., p. 141

¹⁹⁷ BAS, ar., p. 149

¹⁹⁸ BAS, ar., pp. 76–77

¹⁹⁹ BAS, ar., p. 146

²⁰⁰ BAS, ar., p. 144

²⁰¹ Документирани са два други случая на достигане на лавата на Етна до морето – от 396 пр. Хр и от 1669 г. В периода VII–XIX век е имало е повече от сто изригвания. Едно от най-мощните изригвания на Етна е през 1169 г., но това от 1669 г. се смята за най-силното. Вж.: **Guidoboni, E., Ciuccarelli, C.**, First historical evidence of a significant Mt. Etna eruption in 1224. In: *Journal of Volcanology and Geothermal Research* (2008), doi:10.1016/j.jvolgeores.2008.08.009

²⁰² BAS, ar., p. 424

античните познания и представи за вулканичната дейност през Средновековието определено не може да се говори. Античните текстове полагат основа, която остава добре различима в средновековните писания. Въпреки това християнските и ислямските автори се повлияват от античното наследство по различен начин. Докато християните правят връзки с митологичните образи от Античността и отделят внимание на необичайни легенди и явления, мюсюлманите не показват осведоменост за политеистическия културен пласт. При ислямските автори се наблюдават преплитания с текстовете на Диодор Сицилийски и Страбон и прилики с античните географски описания, но в християнските текстове тази линия липсва.

Съпоставката на средновековните християнски и ислямски писания за Етна и Еолийските вулкани не позволява да се заключи за текстово взаимодействие помежду им, макар че в периода XII-средата на XIII в. в Сицилия съществуват подходящи културни и политически условия. На лексикално ниво е видимо възприемането на арабското название „*джабал*“ във формата „*Монджибело*“ от християнските жители на острова. В обратна посока, макар и без изрично посочване, в арабските текстове се открива прилика със сведенията на Исидор Севилски. За по-голяма прегледност резултатите от сравнението са обобщени в **таблица 2** (Вж. Табл. 2 в ПРИЛОЖЕНИЯ).

Културният контекст, в който са използвани познанията и представите за вулканите, влияе на средновековните автори независимо от религиозната им принадлежност. Макар в повечето християнски и в част от ислямските текстове да присъства монотеистичен нравоучителен мотив, тягата към античните текстове е осезаема. Същевременно тя не е възприемана от авторите като влечение към предходни религиозни и светогледни модели и би могла да се определи като стремеж към съхраняване на по-ранно познание. Степента на осъзнаване на този процес няма как да се установи с точност, което придава условност на интерпретациите. Осъществените анализи дават възможност да се заключи, че е налице избирателно и видоизменящо пригаждане на познания и образи от античните текстове към съответната средновековна културна среда.

**ETNA AND THE AEOLIAN VOLCANOES IN THE ANCIENT AND THE
MIEVEAL TEXTS – INTERRUPTION OR CONTINUITY IN THE
PERCEPTIONS?**

Desislava Vladimirova

Summary

The study examines the relations between the ancient and the medieval knowledge. The focus is on the volcano Etna (in Sicily) and the Aeolian volcanoes – Volcano and Stromboli. The first part of the text presents and analyzes the descriptions of the volcanic activity in the Antiquity. The second part briefly outlines the monotheistic theses for the abyss and the connection between the fire and the Hell. It has an important role because draws the starting point of view of the medieval monotheistic authors. In the third part the medieval texts about Etna, Volcano and Stromboli are analyzed. It is divided into two sub-parts – Christian descriptions and Islamic (Arabic) descriptions.

The survey contributes to on-going discussions about the connection between the ancient and the medieval conceptions and perceptions, especially in the volcanic topic. The concrete differences between Christian and Muslim visions on the volcanic activity are marked and discussed. The analyzes make it possible to conclude that there is a selective and modifying adaptation of knowledge and images from the ancient texts in the Medieval period.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Табл. 1	
Абӯ Ҳāмид	Псевдо ал-Ўāқидӣ
<p>Абӯ ал-Қāсим ибн ал-Ҳāким ас-Ѕиқиллӣ ми съобци в Багдад, когото го попитах за <i>този огън, че той осветява на 10 фарсаха</i> (Персийска мярка за пешеходно разстояние един фарсах се равнява на 5 км. – б.м.) <i>наоколо, така че никој по тези места няма нужда от светлина или фенер, когато е на път или в селото си, поради обилието на тази светлина.</i> От този огън излизат големи главни, подобни на памук. Той се накъсва и част от него пада на сушата и се превръща в лек бял камък, който може да плува във водата поради своята лекота. <u>А онзи, който попада в морето, се превръща в черен шуплест камък почистват с тях краката си в банята, той също плува по водата.</u> <i>И ако се случи въглен от този огън да падне върху камък или пясък, камъкът гори и пламти като памук, докато не се разпадне и не се превърне в прах.</i> И не изгаря дърветата и дрехите, а изгаря само камъните и животните като огъня на ада, за който всемогъщия Аллах казва „гориво са му хората и камъните“ (Коран 2:22). Да ни предпази всемогъщия Аллах от него и страданията му. (BAS, ar., p.74-75)</p>	<p>1. позоваване на корабокрушенеца ибн Харқал: И излиза от върха на планината през деня син пушек като дим от сребърни слитъци и през нощта от него <i>излиза огън, свети на 10 фарсаха не е нужен през нощта в тези села около планината фенер и по хълмовете, и в овощните градини.</i> И издава рев като гръмотевица няколко пъти и летят много искри и въглени като камила на глед. После тази камила се разпада във въздуха превръщайки се в искри. <i>Ако падне искра върху камък, изгаря го и го превръща в пепел и вятъра я разпилява.</i> (BAS, ar., p. 198)</p> <p>2. позоваване: Шейх Абӯ ал-Қāсим ибн ал-Ҳāким аз-Зāхд, който живееше в двореца на халифа в Багдад и беше от хората от Сицилия, ми разказа подобно нещо за този остров и за огъня. <u>Каза, че ако паднат парчета от тези въглени във водата, се превръщат отново в лек черен камък носи се по повърхността на водата и е този, с който си трият краката.</u> (BAS, ar., p. 199)</p>

Табл. 2

Показатели	Антична традиция	Християнски текстове	Ислямски текстове
Политеистически/ Монотеистически и образи	Зевс; Хефест; Вулкан; Венера; Деметра; Тифон; Бриарей; Енцелад; Циклопи	Политеистически: Хадес; Вулкан Монотеистически: Сатаната, демони, Антихриста, Геена, Св. Агата	Адът и дървото Закум
Видни исторически личности	Емпедокъл	Крал Теодерих; папа Йоан I; папа Симах; Император Фридрих II	Император Фридрих II (построяване на нов град след изригване на Етна – б.м.)
Предания и вярвания	1. Жертвоприношения в чест на Вулкан; 2. Еолийските острови са земите на Еол-повелителя на ветровете, който е живял на Стромболи; 3. По-рано ги е владял Липар, на когото е кръстен остров Липари 4. Гадаене по вятъра; 5. Общи подземни тунели между вулканите и обща вулканична дейност	1. Еолийските острови са земите на Еол; 2. По-рано ги е владял Липар, на когото е кръстен остров Липари; 3. Легенди за Артур и Моргана в Етна; 4. Кратерите са вход към чистилицето и Ада; 5. Видения в планината Етна	1. Вулканите изхвърлят тела и кости; 2. Подземна връзка между огньовете на Етна и Еолийските вулкани
Използване на природни материали от вулканите	не	злато, каменна сол (Само при Исидор Севилски – б.м.)	сяра, нефт, вулканичната шлака; находища на злато и живак
Изкачване до кратерите	да	да	не
Разрушения, нанесени от лавата	да	не	да